

จินตกรรมมิตรภาพผ่าน “ปลาแดก” และ “สะพาน” ในความสัมพันธ์ไทย-ลาว

นิลบล ไพเราะ¹

บทคัดย่อ

บทความนี้ต้องการจะนำเสนอว่า ปลาแร่-ปลาแดก และสะพานมิตรภาพทำหน้าที่ในการสื่อสารเพื่อสร้างจินตกรรมมิตรภาพในความสัมพันธ์ไทย-ลาว โดยผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การสื่อสารความหมายมิตรภาพของปลาแร่-ปลาแดกได้รับการสร้างความหมายให้เป็นวิถีชีวิต แนวอยู่แนวกิน ภาพแทนความเป็นอีสาน-ลาว ของฝาก ของที่ระลึก ขณะที่สะพานมิตรภาพได้รับการสร้างความหมายให้เป็นสัญลักษณ์แห่งมิตรภาพไทย-ลาว การพัฒนาด้านเศรษฐกิจผลประโยชน์ด้านการค้าการลงทุน การคมนาคม การพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งโดยเปรียบเทียบนั้น ปลาแร่-ปลาแดกสามารถสื่อสารเพื่อสร้างจินตกรรมมิตรภาพได้เข้มข้นกว่า ในขณะที่สะพานมิตรภาพสามารถสื่อสารมิตรภาพได้ในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม มีข้อค้นพบจากงานที่น่าสนใจคือ แม้ว่าสะพานอาจจะสื่อสารองค์ประกอบความเป็นมิตรภาพได้น้อยกว่า แต่ภายใต้เงื่อนไขของประวัติศาสตร์อำนาจและผลประโยชน์ที่แตกต่างกัน ภาครัฐกลับทำให้ผู้คน (ผู้บริโภค) จดจำได้ว่า สะพานเป็นสัญลักษณ์แห่งมิตรภาพไทย-ลาว แม้ว่ามิตรภาพรูปแบบนี้ในมุมมองจะเป็น “มิตรภาพ” ที่วางอยู่บนผลประโยชน์แห่งชาติของไทยในการสร้างความมั่นคงทางการเมืองและเศรษฐกิจก็ตาม ในขณะที่ภาคประชาสังคมสื่อสารมิตรภาพผ่านปลาแร่-ปลาแดก ในชีวิตประจำวัน และสร้างจินตกรรมให้ผู้คน (ผู้บริโภค) รู้สึกและจดจำได้ถึงความเป็นพวกเดียวกัน แต่กระนั้นก็ตาม ภายใต้มิตรภาพในชีวิตประจำวันนี้ ก็อาจมีผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจจากการ

* วันที่รับบทความ 9 กันยายน 2562; วันที่แก้ไขบทความ 17 ตุลาคม 2562; วันที่ตอบรับบทความ 31 ตุลาคม 2562.

¹ อาจารย์ ดร. ประจำวิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ทำธุรกิจที่ขัดแย้งกันได้ ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า มิตรภาพท่ามกลางผลประโยชน์และความขัดแย้งเป็นมิตรภาพอีกรูปแบบหนึ่งที่อยู่คู่กับความสัมพันธ์ไทย-ลาว โดยมีปลาร้าและสะพานทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของการสื่อสารเพื่อสร้างจินตกรรมมิตรภาพตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา

คำสำคัญ: การสื่อสาร จินตกรรม มิตรภาพ ปลาร้า ปลาแดก สะพานมิตรภาพ ความสัมพันธ์ไทย-ลาว

Imagining Friendship through “Pladake” and the “Friendship Bridges” in the Thai-Laos Relationship

Nilubol Pairoh

Abstract

The article aims to illustrate how Plara-Pladake and the Friendship Bridges function as a communication tool to construct the imagined Thai-Laos friendship. The result indicates that the imagined friendship created by Plara-Pladake is defined as the way of life, the representation of Isan-Laos as well as souvenirs. By contrast, the Friendship Bridges are constructed to be the symbol of Thai-Laos relationship, the economic growth, trading and investment opportunities, transportation and the improving quality of life. Although the result indicates that Plara-Pladake is capable to construct more intense imagined friendship than the Friendship Bridges, it is noteworthy that the Thai authorities are capable to direct their citizens perception towards the Friendship Bridges as the symbol of Thai-Laos friendship, even though this “friendship” is established according to the national economic and political interests. Moreover, the conflict between daily-life friendship and economic interest has occurred from time to time. In contrast, the imagined friendship created by the civil society is an essential component to construct the mutual perception, memoir and a conflict of interest among local folks.

In summary, Thai-Laos have been established the friendship under the series of interests and conflicts by adopting Plara-Pladake and the

Friendship Bridges as a prominent tool of communication to construct the imagined friendship from the past until now.

Keywords: communication, imagined friendship, Plara-Pladake, the Friendship Bridges, Thai-Laos relationship

บทนำ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของชุดนิพนธ์ปริญญาเอกเรื่อง *ปลาร้า-ปลาแดก และสะพานมิตรภาพ: การสื่อสารเพื่อสร้างจินตกรรมมิตรภาพในความสัมพันธ์ไทย-ลาว* โดยเนื้อหาและประเด็นหลักของบทความต้องการจะตอบคำถามสำคัญของงานวิจัยที่ว่า ภายใต้บริบทยุคโลกาภิวัตน์และประชาคมอาเซียน ที่ไทยต้องการสร้างมิตรภาพกับลาว ภาครัฐและภาคประชาสังคมจะมีกระบวนการสื่อสารเพื่อสร้างจินตกรรมมิตรภาพผ่านสะพานมิตรภาพไทย-ลาว ในฐานะสื่อวัตถุที่เป็นตัวแทนภาครัฐ และปลาร้า-ปลาแดก ในฐานะสื่อวัตถุที่เป็นตัวแทนภาคประชาสังคมให้เกิดผลสำเร็จได้อย่างไร ภายใต้เงื่อนไขของประวัติศาสตร์ อำนาจ และผลประโยชน์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่แตกต่างกัน

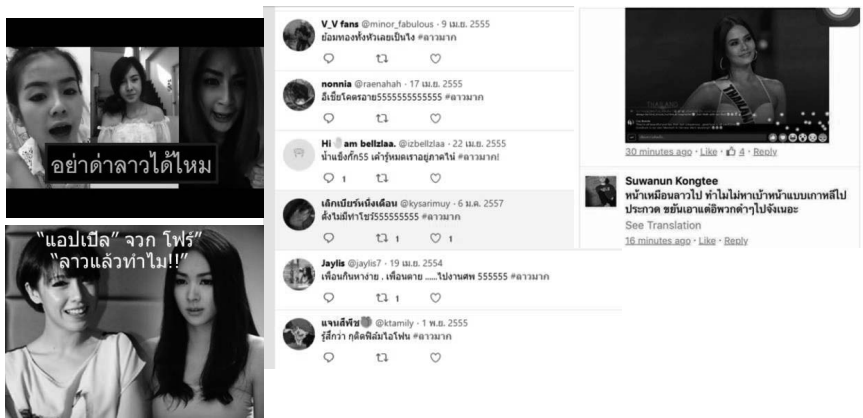
สำหรับความสัมพันธ์ไทย-ลาวนั้น จะเรียกว่าไม่มีความเป็นมิตรกันเลยจนเป็นเหตุให้ต้องมาสร้างมาสื่อสารความเป็นมิตรกันใหม่ก็คงไม่ใช่ เพราะที่ผ่านมามีความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศนั้นเป็นไปในรูปแบบที่เรียกว่า “love-hate relationship” หรือ “ไม่มีทั้งมิตรแท้และศัตรูถาวร” ซึ่งถือเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ของหลายๆ ประเทศในอนุภาคนั้น ดังที่มันักวิชาการทั้งในสายรัฐศาสตร์ เช่น สุรพงษ์ ชัยนาม สุรัชย์ ศิริไกร นักวิชาการสายประวัติศาสตร์ เช่น ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และนักวิชาการสายการสื่อสาร เช่น กำจร หลุยยะพงศ์ แสดงทัศนะในเรื่องนี้สอดคล้องกัน ซึ่งจากความสัมพันธ์รูปแบบนี้ยังได้สะท้อนให้เห็นว่า ทั้งมิตรภาพและความขัดแย้งเป็นสิ่งที่อยู่คู่กันกับประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ไทย-ลาวเรื่อยมา

ทั้งนี้ การอธิบายความสัมพันธ์ในลักษณะทั้งรักทั้งชังนี้ ต้องทำความเข้าใจก่อนว่า ในช่วงเวลาที่ขัดแย้งกัน คู่ขัดแย้งไม่สามารถแบ่งฝ่ายกันตรงๆ ด้วยการลากเส้นแบ่งพรมแดนรัฐตามแผนที่ภูมิศาสตร์ไทย-ลาวเท่านั้น โดยเฉพาะในยุคของการสร้างรัฐชาติที่มีการสร้าง “ความเป็นอื่น” ควบคู่กับ “ความเป็นไทย” ด้วยนั้น สิ่งที่เกิดขึ้นจึงกลายเป็นว่า คู่ปะทะไม่ใช่ไทย-ลาว ตามแผนที่กายภาพ หากแต่เป็นคนไทยในพื้นที่ส่วนกลางของรัฐไทยปะทะกับคนไทยในพื้นที่อีสานลาว โดยข้อมูลส่วนนี้ได้รับการสนับสนุนจากงานวิจัยที่ต่างยืนยันข้อมูลอันสอดคล้องกัน เช่น งานของรุจิรา เชาว์ธรรม และคณะ (2545) งานของพัฒนา กิตติอาษา (2555) และงานของทวีศิลป์ สืบวัฒนะ (2555) ที่ได้พูดถึงการสร้างความเป็นอื่นให้กับคนอีสาน และการจำกัดขอบเขตคำว่า “ลาว” ที่แผ่ถึงการดูถูกว่าหมายถึงคนอีสานมากกว่าจะสื่อถึงคนลาวจากประเทศลาว รวมถึงปรากฏการณ์ความเป็นลาวด้านลบที่ถูกประกอบสร้างเรื่อยมา

จากหลากหลายเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ เช่น สมัยรัชกาลที่ 3 เรื่องเจ้าอนุวงศ์ ที่เอกสารและตำราเรียนไทยกล่าวถึงด้วยคำว่า กบฏเจ้าอนุวงศ์ ในขณะที่ตำราเรียนลาวกล่าวถึงในฐานะผู้ก่อกบฏอิสรภาพลาวจากสยาม หรือในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่สยามพยายามเข้าควบคุมพื้นที่อีสานจากส่วนกลาง ดังเช่น การส่งเสริมการใช้ภาษาไทยกลางในโรงเรียนภาคอีสาน และทำให้คนอีสานกลืนกลายจากวัฒนธรรมลาวมาเป็น “ลาว-ไทย” (ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ, 2555: 213) การเปลี่ยนแปลงคำเรียกหัวเมืองต่างๆ ที่ไม่ต้องการให้มีคำว่า “ลาว” เช่น ลาวพวน ลาวกาว ลาวกลาง มาเป็นมณฑลตามชื่อของทิศ เช่น มณฑลอูตร มณฑลอีสาน มณฑลนครราชสีมา เป็นต้น (กรมพระยาดำรงราชานุภาพ อ้างถึงใน อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, 2552: 190) หรือในสมัยที่รัฐไทยต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ที่นำไปสู่นโยบายต่อต้านและปราบปรามคอมมิวนิสต์ โดยเฉพาะในพื้นที่อีสานที่เป็นฐานที่มั่นของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย โดยรัฐไทยได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาที่มาพร้อมกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504) อันส่งผลไปสู่ยุทธการพัฒนاتیโยงเข้ากับพื้นที่อีสานลาวว่า ลำห้วย ยากจน ด้อยพัฒนา และ “เป็นอื่น” ซึ่งแยกออกจากรัฐไทยส่วนกลาง

ยิ่งไปกว่านั้น ยังส่งผลต่อการเกิดภาพจำอีสานลาวด้านลบที่เลยเถิดไปถึงการใช้คำว่า “ลาว” “ลาวลาว” “เสี้ยว” ในความหมายที่สื่อถึงความยากจน ด้อยพัฒนา เศษ ล้าหลัง ไม่ทันสมัย หรือทำอะไรไม่เข้าพวกอีกด้วย อันแสดงนัยให้เห็นการลดทอนคุณค่าและการกดทับความเป็นลาวจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะการปะทะในพื้นที่วัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นในชีวิตประจำวัน ดังตัวอย่างจากปรากฏการณ์จริง (ภาพที่ 1) ที่ยืนยันการกดทับและสะท้อนให้เห็นปฏิกิริยาโต้กลับจากฝั่งวัฒนธรรมอีสานลาวว่า “อย่าด่าลาวได้ไหม”

ภาพที่ 1 ตัวอย่างปฏิกิริยาที่ตอบโต้วาทกรรมการกดทับความหมายของความเป็นลาว

ที่มา: อย่าด่าลาวได้ไหม (ม.ป.ป.) จาก <http://web.mail.you2repeat.com/watch/?v=h4-Rr13W1J0>
 ลาวแล้วทำไม (2557) จาก <https://pantip.com/topic/31930860>
 #ลาวมาก (ม.ป.ป.) จาก <https://twitter.com/hashtag/%E0%B8%A5%E0%B8%B2%E0%B8%A7%E0>
 หน้าเหมือนลาว (2560) จาก <https://mgronline.com/entertainment/detail/9600000009299>

ปรากฏการณ์ดังกล่าวเมื่อประสานกับมุมมองในโลภิชาการ มิงงานวิจัยที่ยืนยันว่า ความเคยชินข้างต้นเป็นผลจากการถูกกล่อมเกลาจากรัฐไทย ดังเช่นงานวิจัยของ สุเนตร ชุตินธรานนท์ และคณะ (2557) เรื่อง *ลาวในแบบเรียนไทย* ได้สรุปลักษณะการรับรู้เกี่ยวกับลาวในแบบเรียนไว้ 3 ลักษณะ คือ (1) ลาวมีฐานะที่เป็นบ้านพี่เมืองน้องที่ดีของไทย (2) ลาวเป็นประเทศที่มีสถานะต่ำกว่าไทย (3) ลาวมีฐานะเป็นตัวปัญหาของไทย จากทั้ง 3 ข้อดังกล่าว ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ แบบเรียนไทยทำให้การรับรู้ของคนไทยที่มีต่อลาวรวมถึงคนอีสานสะท้อนออกมาตามวาทกรรมสามชุนนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม ในความสัมพันธ์ทั้งรักทั้งชังนี้ ก็ไม่ได้ปรากฏเพียงด้านซึงเท่านั้น หากแต่ยังมีการสร้างภาพจำด้านบวกให้เห็นด้วย เช่น ภาพอีสาน-ลาวที่นำเสนอผ่านภาพยนตร์เรื่อง *แหยม ยโสธร ปัญญาเรณู* และ *สหายดีหลวงพระบาง* ที่เป็นการร่วมทุนทำภาพยนตร์ของทั้งไทยและลาว หรือภาพอีสาน-ลาว ผ่านเพลงลูกทุ่งอีสาน รวมถึงเพลงหมอลำมากมาย ดังเช่น เพลงของไมค์ ภิรมย์พร ที่ร้องว่า “ดีใจจัง คั่นหลังก็ลาว ดีจังหว่าคั่นหน้าก็ลาว” หรือเพลง *คนบ้านเดียวกัน* ของไผ่ พงศธร เพลง *สาวลาวบ่าวไทย* ที่แต่งโดยประภาส ชลศรานนท์ ในโอกาสเฉลิมฉลองความสัมพันธ์ไทย-ลาวและสะพานมิตรภาพไทย-ลาวด้วย แต่กระนั้น แม้จะมีการผลิตวาทกรรมชุดที่ต่างออกไปเป็นระยะๆ ก็ไม่สามารถลบล้างภาพจำลาวด้านลบไปได้

จนกระทั่งกระแสโลกหมุนเปลี่ยนด้วยเรื่องของการสร้างความร่วมมือและการรวมกลุ่มระหว่างประเทศ เกิดเป็นประชาคมอาเซียนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่รวมตัวสำเร็จในปี พ.ศ. 2558 ได้ขบั่นให้กระแสการรวมกลุ่มเข้มข้นขึ้น จากปรากฏการณ์นี้เองทำให้หลายประเทศในอาเซียน รวมถึงไทยกับลาวจากที่เคยรักๆ ชังๆ ต้องมาร่วมมือผูกสัมพันธ์กัน ซึ่งภายใต้ความสัมพันธ์แบบทั้งรักทั้งชังนี้เอง ได้จุดประกายให้ผู้เขียนสนใจว่า คนไทยส่วนกลางกับคนไทยอีสานลาวและคนลาวที่อาจมีช่วงเวลาที่ไม่ลงรอยกันนั้น มีการสื่อสารเพื่อสร้างมิตรภาพกันด้วยวิธีใด

จากคำถามข้างต้นประสานกับการทบทวนวรรณกรรม ในส่วนของ **แนวคิดและทฤษฎี** ซึ่งนอกจากจะมีแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างมิตรภาพที่จะนำมาประกอบรวมเป็นองค์ประกอบมิตรภาพแล้ว ผู้เขียนยังพบแนวคิดที่น่าสนใจในการนำมาใช้อธิบายการร่วมมือผูกสัมพันธ์ไทย-ลาวด้วย อันได้แก่ แนวคิดเรื่องชุมชนจินตกรรม (imagined communities) ของเบเนดิกท์ แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) ที่ผู้เขียนใช้เป็นทฤษฎีตั้งต้นเรื่อง เนื่องจากสนใจวิธีการสร้างและผลสำเร็จของชุมชนจินตกรรม โดยในงานของแอนเดอร์สันได้อธิบายวิธีการสร้างชุมชนจินตกรรมความเป็นชาติด้วยปฏิบัติการหล่อหลอมให้คนจำนวนมากคิดแบบเดียวกัน รู้สึกเป็นพวกเดียวกัน อยู่ในชุมชนเดียวกัน มีอธิปไตยเดียวกัน และสามารถจินตนาการถึงบุคคลอื่นแบบคู่ขนานไปกับตัวเราเองได้ ด้วยการเชื่อมโยงรากเหง้าทางประวัติศาสตร์ ศาสนา ภาษา วัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต เข้าด้วยกัน แล้วก่อรูปก่อร่างเป็นเพลงชาติ ธงชาติ แผนที่รัฐชาติ สถาบันหลักของชาติ รวมถึงอื่นๆ ที่แสดงความเป็นชาติ และที่สุดแล้ว จินตกรรมความเป็นชาติ ก็อาจปรากฏออกมาในลักษณะเดียวกับที่เกเชียร เดชะพีระ อรรถาธิบายว่า “จับต้องไม่ได้ แต่หลับตาแล้วจะมองเห็น”² และนี่คือความน่าสนใจในงานของแอนเดอร์สันที่ชี้ให้เห็นว่า รัฐสมัยใหม่สร้างให้ประชาชนรู้สึกถึงความเป็นชาติได้อย่างไร

กระนั้นก็ตาม แม้จินตกรรมความเป็นชาติของแอนเดอร์สันจะทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากแต่ก่อนหน้านั้นก็เชื่อว่าจะไม่มีจินตกรรมอื่นใดมาก่อน งานของ Anthony D. Smith เรื่อง *The Ethnic Origins of Nations* ได้กล่าวถึงในประเด็นนี้ว่า ชาติเกิดขึ้นได้จากเชื้อมูลของสังคมก่อนชาติและก่อนสมัยใหม่ที่ดำรงอยู่มานานแล้ว และมีพัฒนาการขึ้นเป็นลำดับ จนกระทั่งถึงยุคสมัยใหม่ ภายใต้เงื่อนไขที่เหมาะสม เชื้อมูลเหล่านี้จึงมีบทบาทเป็นตัวสื่อสร้างจินตกรรมความเป็นชาติขึ้นมา (Smith, 1994 อ้างถึงใน ธงชัย วินิจจะกูล, 2552: 177) ซึ่งสอดคล้องกับงานของ Michael Herzfeld (อ้างถึงใน ชัยพงศ์ สำเนียง, 2558:

² เกเชียร เดชะพีระ ศาสตราจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พุดประโยคนี้ไว้ในงานเปิดตัวหนังสือเรื่อง *ชุมชนจินตกรรม* ในปี พ.ศ. 2552.

141-143) เรื่อง *Cultural Intimacy: Social Poetics in the Nation-State* ที่ได้ อธิบายเรื่อง ความชิดใกล้ทางวัฒนธรรม (cultural intimacy) ว่า ชาติไม่ได้เกิดขึ้นมาลอยๆ แต่มีการรับรู้หรือมีวัฒนธรรมชิดเชื้อ/ชิดใกล้บางอย่างที่คนในสังคมรับรู้ร่วมกัน และเป็นสำนึกร่วมกันที่ไม่ได้เป็นเพียงแค่จินตกรรมร่วมกัน แต่ลงลึกในระดับปฏิบัติการและในระดับชีวิตประจำวัน

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงเลือกใช้แนวคิดชุมชนจินตกรรม (imagined communities) ของเบเนดิกท์ แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) แนวคิด เชื่อมูลความเป็นชาติ (ethnie) ของแอนโธนี ดี. สมิธ (Anthony D. Smith) และ แนวคิดความชิดใกล้ทางวัฒนธรรมของไมเคิล เฮิร์ซเฟลด์ (Michael Herzfeld) มาผสมผสานรวมเป็นกรอบแนวคิดหลักในการวิเคราะห์ โดยได้เทียบเคียงแนวคิด ชุมชนจินตกรรมความเป็นชาติกับการสร้างจินตกรรมมิตรภาพที่จะขยายขอบเขต การวิเคราะห์จากพรหมแดนรัฐชาติไปสู่การสร้างมิตรภาพระหว่างประเทศของไทย-ลาว ส่วนกรอบแนวคิดเสริมผู้เขียนเลือกใช้แนวคิดของสำนักวัฒนธรรมศึกษา และแนวคิดสายหลังโครงสร้างนิยม ที่เน้นการตีความความหมายจากภาษาและ สัญลักษณ์ที่มีความเลื่อนไหล ดังเช่น ในงานของชิเกฮารุ ทานาเบ้ (Shigeharu Tanabe อ้างถึงใน อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2552) ที่ตั้งคำถามและตีความ “ชุมชนจินตกรรม” ว่า อาจไม่ครอบคลุมถึง “ขณะอื่นที่กำลังจินตนาการ” (other moment of imagining) เป็นต้น ซึ่งทั้งสองส่วนนี้ผู้เขียนได้นำมาใช้ในการอธิบาย และทำความเข้าใจปรากฏการณ์การสื่อสารเพื่อสร้างจินตกรรมมิตรภาพในความ สัมพันธ์ไทย-ลาว

สำหรับการเลือกสื่อในการวิเคราะห์ ผู้เขียนตั้งต้นจากการทบทวน วรรณกรรมด้วยตัวแปรที่ว่า สื่อกระแสหลักอย่างภาพยนตร์ รายการโทรทัศน์ และ แบบเรียนนั้น มีอิทธิพลต่อการสร้าง “ภาพจำ” ลาวด้านลบให้ติดตรึงอยู่ในความทรงจำของผู้คนได้มากกว่าภาพด้านบวก โดยได้อ้างอิงข้อมูลจากงานของเขียน ธีระวิทย์ และอดิสร เสมอแยม (2544) วารุณี โอสธามย์ และคณะ (2544) ศิริมิตร ประพันธ์รุกิจ (2551) และงานของวิบูล สีนุมาลย์ (2554) ที่สะท้อนให้เห็นอิทธิพลจากสื่อกระแสหลักดังกล่าว โดยเฉพาะผลการศึกษาจาก

สื่อแบบเรียนในวิชาสังคมศึกษาและประวัติศาสตร์ในอดีต ที่ขยายวงกว้างถึงผู้เรียนในสมัยนั้น ให้กลายมาเป็นผู้ผลิตสื่อในปัจจุบัน ดังนั้น เมื่อสื่อกระแสหลักมีอิทธิพลให้คนจดจำภาพลาวด้านลบไม่มากนักน้อย ผู้เขียนจึงเลือกใช้สื่อกระแสรองอย่างสื่อวัตถุที่เป็นสื่อสัญลักษณ์และเป็นภาพตัวแทนของพื้นที่ที่ปะทะไทยส่วนกลางและไทยอีสานมาเป็นกรณีศึกษา

นอกจากนี้ สื่อวัตถุที่เลือกมาต้องหมายรวมถึงการเป็นภาพตัวแทนมิตรภาพที่หลากหลายในความสัมพันธ์ไทย-ลาวด้วย ซึ่งจากผลการศึกษา ผู้เขียนสามารถจัดกลุ่มมิตรภาพได้ 2 รูปแบบ คือ (1) มิตรภาพในสังคมการเมือง (friendship in the political society) ซึ่งเป็นมิตรภาพในรูปแบบที่เป็นทางการ และสื่อวัตถุที่ผู้เขียนเลือกให้เป็นตัวแทนของมิตรภาพในรูปแบบนี้ คือ สะพานมิตรภาพไทย-ลาว ในฐานะภาพตัวแทนจากพื้นที่ไทยส่วนกลาง เพราะมีจุดเริ่มต้นจากนโยบายของภาครัฐและภาคธุรกิจส่วนกลาง แต่ด้วยเหตุผลเรื่องเวลาและงบประมาณ ทำให้ผู้เขียนต้องเลือกศึกษาสะพานมิตรภาพไทย-ลาว 2 แห่งจาก 4 แห่ง โดยแห่งแรกเป็นที่จังหวัดหนองคาย เพราะเป็นจุดหมายที่ได้รับการขนานนามว่า เป็น “สัญลักษณ์แห่งมิตรภาพไทย-ลาว” และแห่งที่ 3 ที่จังหวัดนครพนม เพราะเป็นสะพานที่ถูกกล่าวถึงในฐานะ “สะพานแห่งอนาคต” และ “ประตูการค้า” อีกทั้งยังเป็นสะพานมิตรภาพที่ได้รับการจัดอันดับว่าสวยที่สุดและ (2) มิตรภาพในชีวิตวัฒนธรรม (friendship in the cultural life) ซึ่งเป็นมิตรภาพในชีวิตประจำวันในรูปแบบที่ไม่เป็นทางการ โดยสื่อวัตถุที่ผู้เขียนเลือกให้เป็นตัวแทนของมิตรภาพในรูปแบบนี้ คือ ปลาแร่-ปลาแดก ในฐานะสื่อสัญลักษณ์ของความ เป็นอีสาน ความเป็นลาว ซึ่งอ้างอิงข้อมูลจากงานของสมหมาย ชินนาค (2547) ลีดอม เลฟเฟิร์ต (Leedom Lefferts, 2548) และเว็บไซต์ประตูสู่อีสาน และเพื่อให้สอดคล้องกับการเลือกพื้นที่ศึกษาสะพานมิตรภาพ ดังนั้น พื้นที่ศึกษา มิตรภาพในชีวิตวัฒนธรรมจึงเลือกเป็นจังหวัดหนองคายและนครพนมเช่นกัน

สำหรับการกล่าวถึง ปลาแดก หรือปลาแร่-ปลาแดก ในบทความนั้น เป็นความตั้งใจของผู้เขียนที่เลือกใช้ทั้งสองคำเพื่อสื่อถึงความหมายที่มีนัยสำคัญทางการเมืองที่แตกต่างกันด้วย เพราะปลาแร่เป็นคำเรียกขานของคนไทยภาค

กลางในวัฒนธรรมมอญ-เขมร ที่มีรากศัพท์มาจากภาษาเขมรว่า “ปรือกละ” หรือ “ปรือละ” ส่วนปลาแดกเป็นคำเรียกขานของคนอีสานและคนลาวภายใต้วัฒนธรรมอีสาน-ลาว แต่กระนั้นก็ตามก็หมายถึงสิ่งเดียวกัน คือ ปลาที่ทำให้เน่าเค็ล้าเกลือแล้วร่อย (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2560: 148) ตามภูมิปัญญาการถนอมอาหารของผู้คนในภูมิภาคอุษาคเนย์ และเมื่อหมายรวมถึงสิ่งเดียวกันได้ดังนี้เอง ในส่วนของชื่อเรื่องจึงเป็นความตั้งใจของผู้เขียนเช่นกันที่เลือกใช้เพียงคำว่า “ปลาแดก” คำเดียว

แนวทางการศึกษาใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) อันประกอบด้วย (1) การวิจัยเอกสาร (documentary research) โดยศึกษาจากงานวิจัย บทความวิชาการ หนังสือและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ไทย-ลาวในมิติการเมือง เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม ที่เชื่อมโยงไปถึงสะพานมิตรภาพไทย-ลาว ปลาแร่-ปลาแดกในมิติอาหารวัฒนธรรม (2) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (non-participatory observation) โดยลงพื้นที่วิจัยไปศึกษา เก็บข้อมูลสังเกตการณ์วิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนที่ผลิตปลาแร่และใช้สะพานมิตรภาพในชีวิตประจำวัน (3) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) ซึ่งในงานวิจัยเลือกใช้วิธีการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลแบบเฉพาะเจาะจง (purposive sampling) กับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในประเด็นศึกษา และให้กลุ่มผู้ให้ข้อมูลแนะนำกลุ่มอื่นต่อไป (snowball technique) อีกหนึ่งแนวทางการทำงานในงานวิจัยชิ้นนี้คือ วิธีการแบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลและการเลือกสื่อ่นั้นเป็นการเลือกตามกรอบแนวคิดการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้ (1) ขั้นการผลิต หรือกลุ่มผู้ผลิตและผลิตซ้ำจะเป็นสองกลุ่มที่แตกต่างกัน ทั้งกลุ่มปลาแร่-ปลาแดก กลุ่มผู้ผลิตคือ ชุมชน ประชาชน วิถีชุมชน ในขณะที่สะพานมิตรภาพ กลุ่มผู้ผลิตคือ รัฐ เจ้าหน้าที่รัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (2) ขั้นการบริโภค หรือกลุ่มผู้บริโภค ในฐานะผู้รับสาร ซึ่งศึกษากลุ่มเดียวกันเพื่อวัดผลการรับรู้การสื่อสารเพื่อสร้างจินตกรรมมิตรภาพจากสื่อที่แตกต่างกัน (3) ขั้นการแพร่กระจายและการผลิตซ้ำผ่านสื่อบุคคล สื่อมวลชน และสื่อดิจิทัล/สื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งใน

ขั้นนี้จะสอดคล้องกับการใช้ระเบียบวิธีที่ (4) การวิเคราะห์เนื้อหาและวิเคราะห์ตัวบท (content analysis and textual analysis) ที่เน้นไปที่การวิเคราะห์ผ่านสื่อมวลชน เช่น หนังสือและเอกสารของหน่วยงานราชการและปัจเจกชน หนังสือพิมพ์ นิตยสาร สื่อโทรทัศน์ เช่น รายการโทรทัศน์ที่เกี่ยวกับการทำอาหาร สารคดีเกี่ยวกับสะพานมิตรภาพ สื่อภาพยนตร์ เช่น ภาพยนตร์เรื่อง *ส้มรักเลี่ยน* และสื่อสังคมออนไลน์ เช่น YouTube และ Facebook เป็นต้น

สำหรับการทบทวนวรรณกรรมเพื่อนำเสนอภาพรวมของงานในประเด็นที่เกี่ยวข้อง ผู้เขียนได้แบ่งการนำเสนอเป็น 4 ประเด็น คือ (1) งานวิจัยไทย-ลาวศึกษา ในมิติสังคมวัฒนธรรม มิติประวัติศาสตร์ มิติความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และมิติการสื่อสาร (2) งานวิจัยเกี่ยวกับมิตรภาพและสะพานมิตรภาพไทย-ลาว (3) งานวิจัยเกี่ยวกับชุมชนจิตกรรมและการจิตกรรม (4) งานวิจัยเกี่ยวกับอาหาร วัฒนธรรม และการสื่อสารความหมาย ซึ่งผลการทบทวนวรรณกรรมโดยสรุปในภาพรวมทำให้เห็นว่า งานชิ้นนี้แตกต่างจากงานก่อนหน้านี้ไม่ใช้การศึกษาผ่านสื่อกระแสหลักและไม่ใช้การศึกษาในระดับรัฐต่อรัฐ หากแต่เป็นการศึกษาผ่านสื่อวัตถุ (ปลาร้า-ปลาแดก และสะพานมิตรภาพ) ในฐานะตัวกลางการสื่อสารเพื่อสร้างจิตกรรมมิตรภาพไทย-ลาว ที่ผนวกรวมความสัมพันธ์ทั้งในระดับรัฐและระดับประชาชนเข้าไว้ด้วยกัน อีกประการที่สำคัญคือ การสะท้อนภาพงานวิจัยในประเด็นย่อย อันได้แก่ ปลาร้า-ปลาแดก มิตรภาพไทย-ลาว และสะพานมิตรภาพไทย-ลาวนี้ว่า อยู่ภายใต้ร่มใหญ่ของงานวิจัยไทย-ลาวศึกษา ที่เชื่อมโยงมิติการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมไว้ด้วยกัน ซึ่งงานก่อนหน้านั้นยังไม่เห็นถึงการประสานรวมนี้เด่นชัดนัก

ผลการศึกษา: การสื่อสารเพื่อสร้างจิตกรรมมิตรภาพของ ปลาร้า-ปลาแดก และ สะพานมิตรภาพ ในความสัมพันธ์ไทย-ลาว

ผู้เขียนขอแบ่งการนำเสนอผลการศึกษาเป็นหัวข้อต่างๆ ดังนี้

(1) การสื่อสารเพื่อสร้างจิตกรรม: จุดเริ่มต้นเพื่อเข้าใจการสื่อสารความหมายมิตรภาพ

เริ่มจากการทำความเข้าใจการสื่อสารความหมายของปลาร้า-ปลาแดก และสะพานมิตรภาพ เพื่อนำเสนอความหมายทั้งบวกและลบ จากคนไทยอีสาน-คนไทลาว (คนไทยอีสาน-คนไทลาว หมายถึงคนไทยเชื้อสายไทย-ลาวที่อาศัยอยู่ในภาคอีสาน รวมถึงคนลาวที่เข้ามาอยู่ในไทยและได้สัญชาติไทย) และคนไทยส่วนกลาง (คนไทยส่วนกลาง หมายถึง คนไทยที่อาศัยอยู่ในภาคกลาง รวมถึงคนไทยที่เป็นชนชั้นกลาง ชนชั้นสูง และชนชั้นนำในสังคมไทย) เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์การสื่อสารเพื่อสร้างจินตกรรมมิตรภาพ

ในส่วนของปลาร้า-ปลาแดก ผลการศึกษาพบว่า สำหรับการให้ความหมายของปลาร้า-ปลาแดก โดยนัยด้านบวกนั้น เป็นผลของการรับรู้ภาพปลาร้าของคนอีสานและคนลาวที่นำเสนอการรับรู้ว่า ปลาร้าคือ วิถีชีวิต สื่อตัวแทนความเป็นอีสาน ความเป็นลาว เป็นมิตรภาพผ่านการแลกเปลี่ยนในฐานะของฝาก ของที่ระลึก เป็นแหล่งที่มาของรายได้ ความหมายเหล่านี้ถูกสื่อสารและถูกผลิตซ้ำว่า เป็นมิตรภาพร่วมกัน เป็นมิตรภาพในชีวิตวัฒนธรรมในความคิดคำนึงของคนอีสานและคนลาว

ในขณะที่ความหมายโดยนัยด้านลบ เป็นผลจากการรับรู้ภาพปลาร้า-ปลาแดกของคนที่ไม่ใช่คนอีสานและคนลาวเป็นส่วนใหญ่ เช่น การครอบงำอคติที่ว่า ปลาร้าเป็นของเหม็น ของสกปรก และเป็นอาหารของคนจน การกำหนดให้ปลาร้าเป็นอาหารที่เป็นอันตราย เป็นโรคภัยไข้เจ็บ จากหน่วยงานผู้ถืออำนาจชุดความรู้ด้านวิทยาศาสตร์อย่างกระทรวงสาธารณสุข เป็นต้น แต่ขณะเดียวกัน ก็มีการให้ความหมายด้านบวกจากทั้งสองฝ่ายที่ทับซ้อนกันด้วย เช่น การรับรู้และกล่าวถึงปลาร้า-ปลาแดกในฐานะสินค้า ของฝากที่สร้างรายได้ให้ชุมชนและสัมพันธ์กับการท่องเที่ยว

ยิ่งไปกว่านั้น จากผลการศึกษาชี้ให้เห็นด้วยว่า ความสัมพันธ์ของการกำหนดความหมายยังสอดคล้องไปกับบริบทท้องถิ่น เช่น การเป็นสื่อกลางความสัมพันธ์ของเครือญาติ การเป็นของฝากของที่ระลึก บริบทการเมืองภายใน เช่น การเป็นอาหารคนจน ของสกปรก ของเหม็น และบริบทระหว่างประเทศ เช่น การเป็นภาพแทนความเป็นอีสาน-ความเป็นลาว ซึ่งทั้งคนอีสานและคนลาวในพื้นที่

อีสาน-ลาวกับคนส่วนใหญ่ที่ไม่ใช่คนอีสานและคนลาวที่อยู่นอกพื้นที่อีสานนั้นล้วนมีบทบาทอย่างมีนัยสำคัญต่อการกำหนดชุดความหมายให้เป็นบวกหรือลบนี่ด้วย โดยเห็นได้จากชุดความหมายด้านบวกซึ่งถูกกำหนดขึ้นจากวิถีชีวิตประจำวันของคนในพื้นที่อีสาน-ลาว (ทัศนะ “คนใน”) ในขณะที่ชุดความหมายด้านลบถูกกำหนดขึ้นจากผลประโยชน์ในการเข้าควบคุมทางการเมืองและเศรษฐกิจของผู้มีอำนาจจากส่วนกลาง (ทัศนะ “คนนอก”) (ดูตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 สรุปทัศนะของคนในและคนนอกพื้นที่อีสาน-ลาว ที่มีต่อปลาร้า-ปลาแดก

ปลาร้า-ปลาแดก		
มุมมองของคนนอกพื้นที่ อีสาน-ลาว	มุมมองร่วมกัน	มุมมองของคนในพื้นที่ อีสาน-ลาว
- ของเหม็น - ของสกปรก - ไรคัยไข่เจียว - อาหารคนจน - อาหารที่ล้าหลัง - ไม่ทันสมัย - ปากปลาร้า	- ของฝาก - สินค้า OTOP - แหล่งรายได้ - ความสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยว - ภาพแทนความเป็นอีสาน - ความเป็นลาว	- วิถีชีวิต - ภูมิปัญญาพื้นบ้าน - องค์ความรู้สตรี - ความสัมพันธ์ของเครือญาติ

ในส่วนของสะพานมิตรภาพ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า สะพานเป็นสัญลักษณ์แห่งมิตรภาพที่มีความหมายที่หลากหลาย ดังนี้ (1) สะพานมิตรภาพมีความหมายเป็นสัญลักษณ์แห่งมิตรภาพไทย-ลาว (2) สะพานมิตรภาพ คือการพัฒนาเศรษฐกิจ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การส่งเสริมการท่องเที่ยว การพัฒนาเส้นทางคมนาคม ความสะดวกสบายในการสัญจรข้ามพรมแดน (3) สะพานมิตรภาพ คือ การพัฒนาสังคมวัฒนธรรม และการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งทั้ง 3 ข้อเป็นชุดความหมายด้านบวก

แต่ขณะเดียวกัน ก็ปรากฏชุดความหมายด้านลบที่ได้รับการสะท้อนผ่านผลกระทบที่เกิดขึ้นหลังการเปิดใช้งานสะพานมิตรภาพแล้ว อันประกอบด้วยราคาที่ดินพุ่งสูง การค้าการลงทุนไม่เป็นไปตามเป้า การรุกเข้ามาของทุนใหญ่ ความวุ่นวาย ปัญหาการจราจร อาชญากรรมข้ามชาติ การค้าสิ่งผิดกฎหมาย การค้ามนุษย์ โรคภัยไข้เจ็บข้ามพรมแดน การครอบงำทางวัฒนธรรมและการสูญเสียเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมลาว ซึ่งความน่าสนใจในส่วนนี้คือ ข้อค้นพบที่ว่า ชุดความหมายด้านลบเหล่านี้มีอำนาจในการต่อรองความหมายน้อยและไม่มีพลังมากนัก เมื่อต้องไปปะทะคัดค้านกับชุดความหมายหลักของสะพานมิตรภาพที่มีพลังมากกว่า ดังจะเห็นได้จากข้อมูลสัมภาษณ์ที่สะท้อนให้เห็นความย้อนแย้งกันระหว่างความวุ่นวาย ผลประโยชน์ กับมิตรภาพ ดังนี้ “สะพานไม่ได้ทำให้เรารู้สึกเป็นเพื่อน เป็นมิตรมากนักในความรู้สึกเราคือ สะพานก็สะท้อนมิตรภาพสมชื่อสะพาน แต่เอาจริง ๆ มันก็เป็นเรื่องเศรษฐกิจ” (พีหญิง, ธุรกิจส่วนตัว, ภูมิลำเนา จังหวัดนครพนม, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2560) “นึกถึงสะพาน นึกถึงความวุ่นวายนะ คนเยอะ รถเยอะ แต่ก็ใช่ สะพานเป็นสัญลักษณ์มิตรภาพไทย-ลาว” (พนักงานโรงแรมคนลาว, สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2558) “ชื่อสะพานมิตรภาพก็สะท้อนมิตรภาพได้ระดับหนึ่งแต่ไม่ทั้งหมด” (พาณิชย์จังหวัดหนองคาย, สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2558) “คำว่ามิตรภาพในสะพาน มันเป็นคำสวยหรู เป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ แต่ไม่ได้สะท้อนมิตรภาพที่แท้จริง เพราะสะพานนี้ยังมีการแบ่งแยกมีข้อแม้ มีการเอาเปรียบกันอยู่” (ไกรสร, อาจารย์ลาว, สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2558)

นอกจากนี้ ผลการศึกษาได้ชี้ให้เห็นว่า จากชุดความหมายด้านบวกด้านลบข้างต้นทำให้เห็นภาพว่า สะพานมิตรภาพในฐานะสื่อวัตถุอันเดียวกันอาจมีความหมายที่แตกต่างกันสำหรับบุคคลที่แตกต่างกัน ดังเช่น กลุ่มคนที่ให้ภาพสะพานมิตรภาพด้านบวกคือ รัฐและบุคลากรภาครัฐที่ทำงานเกี่ยวข้องกับสะพานมิตรภาพ ทั้งในมิติการดูแลรักษา มิติการพาณิชย์ และมิติการท่องเที่ยว รวมถึงประชาชนที่มีประสบการณ์และความทรงจำดีๆ กับสะพานมิตรภาพ ขณะเดียวกัน กลุ่มคนที่ให้ภาพสะพานมิตรภาพด้านลบคือ กลุ่มคนที่ทำงาน

หรือประสบกับผลกระทบจากสะพานด้วยประสบการณ์ของพวกเขาเอง เช่น ทศนะของตำรวจทำให้ภาพว่าสะพานเป็นช่องทางลักลอบก่ออาชญากรรม ดังเช่น คำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “มีปัญหาเกิดจากคนย้ายถิ่นที่ไม่ถูกต้อง เช่น แรงงานเถื่อนลักลอบข้ามไปเองไม่ผ่านด่าน ปัญหาการค้ามนุษย์ไทยหลอกลวไปขายแรงงานไปลงเรือประมง ขายตัว และก็มีเรื่องการฉวยโอกาสเอารถมาขาย ส่วนใหญ่มีทั้งรถหนีไฟแนนซ์ รถลักขโมยก็มี” (ตำรวจลาว, รองแผนกสืบสวนสอบสวนคดีทรัพย์สินและสิ่งแวดลอม, สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2558)

ทศนะของอาจารย์ลาวซึ่งสอนมหาวิทยาลัยแห่งชาติลาว ที่มองเห็นผลกระทบของการไหลบ่าและครอบงำของวัฒนธรรม ดังเช่น คำให้สัมภาษณ์ที่ว่า “คนไทยมาเที่ยวลาวแล้วไม่เข้าใจภาษาลาว กลับหยิบบางคำไปล้อเลียน นำไปใช้อย่างผิดๆ ตีความผิด ทำให้ผิดใจกัน คือจริงๆ ถ้าให้เปรียบเทียบอย่างเป็นรูปธรรมมันก็มีผลดีมากกว่าผลเสียอย่างที่เรารู้เห็นๆ กัน แต่สิ่งที่ไม่เห็น จำต้องไม่ได้นั้นก็ควรจะมองข้าม ที่สำคัญสิ่งที่ไม่เห็นและมูลค่าไม่ได้ของเรื่องของวัฒนธรรมนี้สำคัญมาก” (ไกรสร, อาจารย์ลาว, สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2558) และทศนะของผู้ประกอบการในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากราคาที่ดินพุ่งสูงและทุนใหญ่ที่เข้ามาประกอบกิจการ เป็นต้น

ทั้งนี้ การสื่อสารความหมายของสะพานมิตรภาพไทย-ลาว เชื่อมโยงสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับการเป็น “คนใน” ซึ่งก็คือ คนไทยอีสานและคนลาวที่อยู่ใต้อาณาเขตประเทศ และ “คนนอก” ซึ่งก็คือ คนที่ไม่ใช่คนไทยอีสานและคนลาวเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะ “คนนอก” ที่อยู่ในภาครัฐหรือองค์กรของรัฐบาลนั้น มีผลต่อการกำหนดความหมายให้เป็นบวกหรือลบเช่นกัน โดยประเด็นที่น่าสนใจคือ “คนนอก” มีผลต่อการกำหนดชุดความหมายด้านบวก เพราะ “คนนอก” โดยเฉพาะรัฐและผู้มีอำนาจส่วนกลาง รวมถึงทุนขนาดใหญ่ที่ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาระบบเศรษฐกิจและเส้นทางคมนาคมขนส่ง

ในขณะที่ “คนใน” ที่หมายถึง คนในพื้นที่นั้นได้รับผลดีจากการพัฒนาด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะเรื่องความสะดวกสบายในการสัญจรข้ามพรมแดน แต่ “คนใน” ก็คือ คนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างสะพานและการพัฒนาในพื้นที่

เองด้วย เช่น ผลกระทบจากราคาที่ดินที่สูงขึ้น ผลกระทบจากปัญหาจราจร ผลกระทบจากโรคภัยไข้เจ็บข้ามพรมแดน ผลกระทบจากปัญหาการโจรกรรมและการก่ออาชญากรรม เป็นต้น ดังนั้น ความเป็น “คนใน” จึงมีผลต่อการกำหนดชุดความหมายด้านลบที่เชื่อมโยงกับผลกระทบจากการมีสะพานมิตรภาพ (ดังตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 สรุปทัศนคติของคนในและคนนอกพื้นที่อีสาน-ลาว ที่มีต่อสะพานมิตรภาพไทย-ลาว

สะพานมิตรภาพไทย-ลาว		
มุมมองของคนนอกพื้นที่ อีสาน-ลาว	มุมมองร่วมกัน	มุมมองของคนในพื้นที่ อีสาน-ลาว
- การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ : มูลค่าการค้าระหว่างประเทศ - ผลประโยชน์ด้านการค้าการลงทุน - ผลประโยชน์ด้านการท่องเที่ยวในเชิงมูลค่าและเชิงนโยบาย - การพัฒนาเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อระหว่างประเทศ	- สัญลักษณ์แห่งมิตรภาพ - การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและประเทศ : มูลค่าการค้าชายแดน - การส่งเสริมการท่องเที่ยว : การพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยวในชุมชนและการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว - ความสะดวกสบายในการสัญจรไปมา - การพัฒนาสังคมวัฒนธรรม - การพัฒนาคุณภาพชีวิต - อาชญากรรมข้ามชาติ การค้าสิ่งผิดกฎหมาย การค้ามนุษย์	- ราคาที่ดินพุ่งสูง - การค้าการลงทุนไม่เป็นไปตามเป้า - การรุกเข้ามาของทุนใหญ่ - ความวุ่นวายปัญหาการจราจร - โรคภัยไข้เจ็บข้ามพรมแดน - การครอบงำทางวัฒนธรรมและการสูญเสียเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมลาว

(2) การวิเคราะห์การสื่อสารเพื่อสร้างจินตกรรมมิตรภาพ: ขยายกรอบคิดชุมชนจินตกรรม และสร้างเกณฑ์วัดมิตรภาพ

จากการสื่อสารความหมายมาสู่การขยายกรอบคิดเรื่องชุมชนจินตกรรม แล้วสร้างเกณฑ์วัดมิตรภาพ เมื่อได้ชุดความหมายมิตรภาพจากปลาร้าและสะพาน จากนั้นการจะทำความเข้าใจว่า การทำให้ชุดความหมายนี้เป็นที่ยอมรับ เข้าใจ นึกถึงได้ ไม่ว่าจะอยู่แห่งหนใดก็ตาม ต้องใช้แนวคิดเรื่องชุมชนจินตกรรม (imagined communities) ของ เบเนดิกท์ แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) มาอธิบาย ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงได้ประยุกต์ใช้แนวคิดชุมชนจินตกรรม ประสานกับแนวคิดเรื่องเชื้อมูลความเป็นชาติ (ethnie) ของ แอนโทนี สมิธ (Anthony Smith) และเรื่องวัฒนธรรมชิดเชื้อ (cultural intimacy) ของไมเคิล เฮิร์ชเฟลด์ (Michael Herzfeld) เพื่อนำไปสู่การขยายพาดานความคิดเรื่องชุมชนจินตกรรม ที่กว้างไกลไปกว่าการยึดติดเรื่องพื้นที่และดินแดนของรัฐชาติแบบเดิม ประกอบกับเรื่องความทับซ้อน คนข้ามแดน พื้นที่และพรมแดน ประเด็นเหล่านี้จะนำมาใช้อธิบายการขยายขอบเขตของการสื่อสารเพื่อสร้างชุมชนจินตกรรมมิตรภาพร่วมระหว่างประเทศที่จะไม่จำกัดภายใต้อาณาเขตทางการเมืองหรือเขตแดนของรัฐเพียงรัฐเดียวเท่านั้น

และหากใช้ทัศนะของแอนเดอร์สันนั้น ข้อมูลส่วนหนึ่งสะท้อนให้เห็นความเชื่อมโยงว่า สิ่งที่รัฐทักทักขึ้นมาเองว่า เป็นเส้นพรมแดนนั้น อันที่จริงคือเส้นกันสมมติที่ต้องการแบ่งซ้ายเป็นลาว แบ่งขวาเป็นไทย ที่เกิดขึ้นบนมิตรภาพระหว่างประชาชนสองฝั่งโขงที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้นมานานก่อนที่รัฐชาติจะเข้ามา อันสะท้อนให้เห็นตัวแปรสำคัญเรื่องสายสัมพันธ์ ซึ่งงานของแอนเดอร์สันอธิบายว่า ในการสร้างสำนึกความเป็นชาติ ผู้คนเหล่านั้นไม่มีสายสัมพันธ์กันมาก่อน ดังนั้นเมื่อนามาต่อยอด ผู้เขียนได้ตั้งข้อสังเกตว่า อันที่จริงแล้วมิตรภาพระหว่างประชาชนสองฝั่งโขงนั้น กลับมีความชิดใกล้ทางวัฒนธรรมอันเป็นสายสัมพันธ์ของผู้คนที่เกาะเกี่ยวเชื่อมกันไว้มาก่อนที่จะเกิดรัฐชาติ และในงานชิ้นนี้จะเป็นการศึกษาการสื่อสารเพื่อสร้างจินตกรรมมิตรภาพที่ขยายขอบเขตไปมากกว่าเส้นพรมแดนของรัฐชาติ (ดังตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 การประยุกต์ใช้แนวคิดชุมชนจินตกรรมเรื่องชาติมาสู่การจินตกรรมเรื่อง
มิตรภาพ

เกณฑ์	งานของ Anderson: ชุมชนจินตกรรม	การขยายสู่จินตกรรม เรื่องมิตรภาพ
เรื่องที่จินต กรรม (unit of analysis)	ชาติ/ความเป็นชาติที่เป็นเรื่อง ภายในประเทศ	มิตรภาพ/ความเป็นมิตรข้าม ประเทศ
เป้าหมาย	หลอมรวมคนในชาติให้เกิดความ รู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ความเป็น อันหนึ่งอันเดียวกันภายใต้รัฐชาติ โดยที่พวกเขาเหล่านั้นไม่รู้จักรักกัน หรือไม่มีสายสัมพันธ์ร่วมกันมาก่อน (สะท้อนให้เห็นการสร้างความรู้สึกร่วม จากสิ่งที่ไม่เคยมีมาก่อน)	สร้างความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน เป็นเพื่อนกัน เป็นมิตรต่อกัน และ สามารถเชื่อมโยงถึงกันได้ด้วยการ นึกถึงสิ่งเดียวกันโดยที่พวกเขาเหล่านี้นั้นมีสายสัมพันธ์บางอย่างร่วมกัน มาก่อน (สะท้อนให้เห็นการสร้าง ความรู้สึกร่วมจากสิ่งที่มีอยู่แล้ว)
ขอบเขตการ ศึกษา	พรมแดน: ภายใต้เส้นพรมแดนรัฐ ประชาชน: พลเมืองของรัฐ	พรมแดน: ข้ามเส้นพรมแดนรัฐ ประชาชน: ประชาชนในพื้นที่ ส่วนกลางและพื้นที่อีสาน
ศึกษาผ่าน	สื่อมวลชน: หนังสือพิมพ์ นวนิยาย รวมถึงสามสถาบันที่มีอิทธิพลต่อการ สร้างชุมชนจินตกรรม คือ ทิพิธภัณฑ์ แผนที่ และสำมะโนประชากร	สื่อวัตถุ: ปลาแร่-ปลาแดก และสะพานมิตรภาพ สื่อบุคคล สื่อมวลชน เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อโทรทัศน์ สื่อภาพยนตร์ สื่อดิจิทัล หรือสื่อสังคมออนไลน์

ตารางที่ 3 การประยุกต์ใช้แนวคิดชุมชนจิตกรรมเรื่องชาติมาสู่การจิตกรรมเรื่องมิตรภาพ (ต่อ)

เกณฑ์	งานของ Anderson: ชุมชนจิตกรรม	การขยายสู่จิตกรรม เรื่องมิตรภาพ
องค์ประกอบ	จิตกรรมความเป็นชาติประกอบด้วยการจิตกรรมให้ชาติมี - ขอบเขตจำกัด (limited) - อธิปไตย (sovereign) - มีความเป็นชุมชน (community)	จิตกรรมมิตรภาพประกอบด้วย - ความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน - การประสานผลประโยชน์ร่วมกัน - การทำกิจกรรมคล้ายๆ กัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน - การมีมิตรไมตรีต่อกัน - ความเชื่อความศรัทธาร่วมกัน - การลดทอนสิ่งที่เบียดคุกคามอคติ และความเข้าใจผิดระหว่างกัน
ปัจจัยเอื้อ	- บริบทภายในประเทศ - เทคโนโลยีการพิมพ์ ที่เอื้อต่อการขยายตัวของสื่อสิ่งพิมพ์ ทั้งหนังสือเล่มในรูปแบบของหนังสือเรียน นวนิยาย หนังสือพิมพ์ รวมถึงการทำแผนที่	- บริบทระหว่างประเทศ - ทุนิยมโลกาภิวัตน์ที่เอื้อต่อการขยายตัวของธุรกิจสื่อสารมวลชนทั้งสื่อโทรทัศน์ สื่อภาพยนตร์ รวมถึงสื่อออนไลน์ที่เป็นตัวเร่งอัตราการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่ครอบคลุมและรวดเร็วยิ่งขึ้นในยุคโลกาภิวัตน์
ประเด็น สนับสนุน	การล่าอาณานิคม การถูกขับเคลื่อนด้วยประเด็นด้านความมั่นคงของรัฐบาลชาติ สนับสนุนให้เกิด การสร้างจิตกรรมความเป็นชาติ	การสร้างความร่วมมือระหว่างประเทศ การถูกขับเคลื่อนด้วยประเด็นด้านเศรษฐกิจ สนับสนุนให้เกิด การสร้างจิตกรรมมิตรภาพระหว่างประเทศ

ในส่วนของการสร้างเกณฑ์วัดมิตรภาพ เมื่อลงมือศึกษาปลาร้า-ปลาแดก และสะพานมิตรภาพว่าสามารถสื่อสารเพื่อจินตกรรมมิตรภาพได้มากน้อยระดับใด ผู้เขียนได้ต้องสร้างเกณฑ์วัดมิตรภาพ โดยเริ่มจากการหาคำประกอบของมิตรภาพขึ้นมาเพื่อศึกษาว่า ในชุดความหมายที่หลอมรวมเป็นการสื่อสารจินตกรรมมิตรภาพนั้นมีองค์ประกอบของความเป็นมิตรภาพอยู่มากน้อยเพียงใด ซึ่งองค์ประกอบของความเป็นมิตรภาพนั้นประยุกต์จากมุมมองของนักคิดที่ได้อธิบายเรื่องมิตรภาพ เช่น อริสโตเติล (Aristotle) คาร์ล ชมิตต์ (Carl Schmitt) อเล็กซ์ ลิกเกอร์แมน (Alex Lickerman) และฌาคส์ แดร์ริดา (Jacques Derrida) แล้วสร้างเป็นเกณฑ์องค์ประกอบของมิตรภาพ 6 ข้อ ดังนี้ (1) ความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน (2) การประสานผลประโยชน์ร่วมกัน (3) การทำกิจกรรมคล้ายๆ กัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน (4) การมีมิตรไมตรีต่อกัน (5) การมีความเชื่อความศรัทธาร่วมกัน (6) การลดทอนสิ่งที่เป็นภัยคุกคาม อคติ และความเข้าใจผิดระหว่างกัน เพื่อนำไปใช้ในการวิเคราะห์การเข้ารหัส (encoding) การถอดรหัส (decoding) การวิเคราะห์เนื้อหาสารเกี่ยวกับมิตรภาพ และการวิเคราะห์การรับรู้ของผู้บริโภค

เมื่อได้ชุดความหมายและเกณฑ์การวิเคราะห์ ผู้เขียนจึงได้นำเฉพาะชุดความหมายด้านบวกมาวิเคราะห์องค์ประกอบมิตรภาพเพื่อทดสอบการสื่อสารเพื่อสร้างจินตกรรม โดยผลการศึกษาพบว่า มุมมองด้านบวกของปลาร้า-ปลาแดกสามารถสื่อสารเนื้อหามิตรภาพได้ครบทั้งหมด ในขณะที่สะพานมิตรภาพไทย-ลาวสามารถสื่อสารได้ใน 3 องค์ประกอบ/ประเด็น ทั้งนี้ มีข้อควรสังเกตด้วยว่า ในแต่ละชุดความหมายจากมุมมองของคนในและคนนอกพื้นที่อีสาน-ลาวนั้น มีความลื่นไหลและถูกรับรู้แตกต่างกันได้ตามแต่ผลประโยชน์ของกลุ่มและผลประโยชน์ส่วนบุคคลที่ไม่เหมือนกัน (ดังตารางที่ 4)

ตารางที่ 4 การวิเคราะห์ชุดความหมายกับเกณฑ์องค์ประกอบมิตรภาพ

ชุดความหมาย ปลาร้า-ปลาแดก	ชุดความหมาย สะพานมิตรภาพ	เนื้อหาสาร	ปลาร้า- ปลาแดก: สื่อสาร เนื้อหา	สะพาน มิตรภาพ: สื่อสาร เนื้อหา
- วิถีชีวิต - แนวอยู่แนวกิน - ภาพแทนความเป็นอีสาน - ภูมิปัญญาพื้นบ้าน - องค์ความรู้ของสตรี - ความสัมพันธ์ของเครือญาติ - สินค้า OTOP - แหล่งรายได้ - ความสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยว	- การพัฒนาเศรษฐกิจ - ผลประโยชน์ด้านการค้า/การลงทุน - สัญลักษณ์แห่งมิตรภาพ - ผลประโยชน์ด้านการท่องเที่ยว - การพัฒนาเส้นทางคมนาคม - ความสะดวกสบายในการข้ามพรมแดน - การพัฒนาสังคมวัฒนธรรม - การพัฒนาคุณภาพชีวิต	1) ความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน	✓	
		2) การประสานผลประโยชน์ร่วมกัน	✓	✓
		3) การทำกิจกรรมคล้ายๆ กัน หรือ ทำกิจกรรมร่วมกัน	✓	✓
		4) การมีมิตรไมตรีต่อกัน	✓	✓
		5) ความเชื่อความศรัทธาร่วมกัน	✓	
		6) การลดทอนสิ่งที่เบียดเบียนภัยคุกคาม อคติ และความเข้าใจผิดระหว่างกัน	✓	

จากตารางที่ 4 สังเกตได้ว่า ปลาร้า-ปลาแดก สามารถสื่อสารเนื้อหามิตรภาพได้ครบทุกข้อ ในขณะที่สะพานมิตรภาพไทย-ลาว ไม่สามารถสื่อสารเนื้อหาบางข้อได้ เช่น ไม่สามารถสื่อสารการสร้างความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน ความเชื่อความศรัทธาร่วมกัน การลดทอนสิ่งที่เบียดเบียนภัยคุกคาม อคติ และความเข้าใจผิดระหว่างกัน ซึ่งจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ สะท้อนให้เห็นว่า

ประชาชนจดจำได้ว่าสะพานเป็นสัญลักษณ์แห่งมิตรภาพไทย-ลาว แต่กลับไม่ได้ทำให้รู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน โดยเฉพาะเมื่อต้องข้ามสะพานที่แต่ละคนก็ต้องปฏิบัติตามกฎหมายการข้ามแดนทั้งของไทยและลาวอย่างเคร่งครัด ดังนั้นสะพานเชื่อมไทย-ลาว อีกมุมหนึ่งจึงเป็นสะพานแบ่งแยกคนไทย-คนลาวออกจากกันผ่านกฎกติการะหว่างประเทศ ไม่ได้รู้สึกถึงความเชื่อความศรัทธาร่วมกัน คือ คนไทยและคนลาวเชื่อและศรัทธาในแม่น้ำโขงรวมถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาแม่น้ำ แต่ไม่ได้ศรัทธาในสะพาน แม้สะพานจะเป็นเส้นทางเชื่อมคนทั้งสองฝั่งเข้าหากัน แต่ไม่สามารถเชื่อมใจคนสองฝั่งเข้าหากันได้ ดังข้อมูลจากผลการศึกษาตอนที่หนึ่งที่สรุปให้เห็นภาพว่า ก่อนมีสะพานจริง “เรา” (คนไทย-คนลาว) มีสะพานใจเชื่อมคนทั้งสองฝั่งอยู่ก่อนแล้ว ผ่านเครือข่ายสายสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นเสมือนสายใยทางวัฒนธรรม และเป็นเสมือนสะพานใจที่เชื่อมคนสองฝั่งโขงไว้ด้วยกัน ดังนั้นเมื่อสะพานเชื่อมใจคนทั้งสองฝั่งเข้าหากันไม่ได้ จึงเป็นการยากที่สะพานจะเป็นสื่อในการช่วยลดทอนภัยคุกคาม อคติ และความเข้าใจผิดระหว่างกันได้นั่นเอง

(3) การวิเคราะห์การสื่อสารเพื่อสร้างจินตกรรมมิตรภาพ: ผ่านแนวคิด form-content และความหมายโดยนัย (connotation) ของ Roland Barthes

ผลการศึกษา form-content ของ ปลาร้า-ปลาแดก และสะพานมิตรภาพไทย-ลาว นั้น ได้มาจากการวิเคราะห์ form-content ตามแนวคิดของโรลันด์ บาร์ตส์ (Roland Barthes) โดยผู้เขียนได้สร้างเกณฑ์การวิเคราะห์ form ที่ประกอบด้วยภูมิหลังทางประวัติศาสตร์กับการกำหนดคุณค่าและความหมาย รูปแบบสื่อวัตถุและผู้ที่เกี่ยวข้อง ความรู้ที่ใช้ในการผลิต เวลาและสถานที่ การรับรู้ อารมณ์ความรู้สึก มาวิเคราะห์สื่อปลาร้า-ปลาแดกและสะพานมิตรภาพ และในส่วนของ content ผู้เขียนได้วิเคราะห์จากสื่อกระแสหลักทั้งในส่วนของผู้ผลิตที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับปลาร้า-ปลาแดก และสะพานมิตรภาพโดยตรง และวิเคราะห์จากสื่อสังคมออนไลน์เพื่อดูเนื้อหาสารผ่านการผลิตและผลิตซ้ำจากสื่อเหล่านี้ สำหรับการเก็บข้อมูลนั้น ผู้เขียนใช้เครื่องมือหลายอย่างประกอบกันคือ การวิจัยเอกสาร

(documentary research) การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (non-participatory observation) และการวิเคราะห์เนื้อหาและวิเคราะห์ตัวบท (content analysis and textual analysis) ดังจะขอเสนอผลการศึกษาดังตารางที่ 5 และ 6

ตารางที่ 5 เปรียบเทียบการแสดงรูปแบบ (form) ของ ปลาย้า-ปลาแดก และ สะพานมิตรภาพไทย-ลาว

รูปแบบ: Form	ปลาย้า-ปลาแดก	สะพานมิตรภาพไทย-ลาว
ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์กับการกำหนดคุณค่า และความหมาย	วัฒนธรรมการบริโภคและถนอมอาหารร่วมกันของคนในภูมิภาคอุษาคเนย์	โครงการก่อสร้างสะพานมิตรภาพอันเป็นผลจากความร่วมมือของ ไทย ลาว และ ออสเตรเลีย เพื่อจะเชื่อมโยงเครือข่ายการคมนาคม การขนส่งสินค้าที่สะท้อนผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ
รูปแบบสื่อวัตถุ และผู้ที่เกี่ยวข้อง	อาหารและเครื่องปรุงรส ภาคประชาชน ประชาสังคม ประชาชนทำกินในครัวเรือน ถนอมอาหาร แลกเปลี่ยน-ค้าขาย ในชุมชนและระหว่างชุมชน	สะพานข้ามแม่น้ำโขง ภาครัฐ (ไทย-ลาว-ออสเตรเลีย) ที่ร่วมกับภาคธุรกิจ และภาคประชาชน ในการริเริ่มโครงการก่อสร้างสะพานมิตรภาพ
ความรู้ที่ใช้ในการผลิต	ภูมิปัญญาท้องถิ่น สืบทอดโดยการบอกต่อ เป็นประวัติศาสตร์บอกเล่า (oral history) จากบรรพบุรุษ ผู้หญิงสู่รุ่นลูกหลานในครัวเรือน เป็นชุดความรู้แบบดั้งเดิม (tradition)	ชุดความรู้แบบศาสตร์ (scientific knowledge) ที่มีระเบียบ แบบแผน ใช้อิงค้ความรู้แบบวิทยาศาสตร์ มาเป็นฐานราก เป็นชุดความรู้แบบศาสตร์สมัยใหม่ (modern sciences)

ตารางที่ 5 เปรียบเทียบการแสดงรูปแบบ (form) ของ ปลาร้า-ปลาแดก และ สะพานมิตรภาพไทย-ลาว
 มิตรภาพไทย-ลาว (ต่อ)

รูปแบบ: Form	ปลาร้า-ปลาแดก	สะพานมิตรภาพไทย-ลาว
เวลาและสถานที่	ช่วงเวลา แบ่งเป็นช่วงเวลาปกติ เป็นวิถีชีวิต เป็นแนวอยู่แนวกิน และช่วงเวลาพิเศษ เช่น เทศกาล งานบุญ สถานที่ เชื่อมโยงกับพื้นที่ทาง ภูมิศาสตร์ทั้งในและนอกอีสาน เชื่อมโยงกับพื้นที่เศรษฐกิจอย่างเป็นรูปธรรม เชื่อมโยงกับพื้นที่สื่อออนไลน์ในการเผยแพร่การรับรู้และความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน	ช่วงเวลา แบ่งเป็นช่วงเวลาปกติ เป็นวิถีชีวิตข้ามพรมแดนผ่านการ ใช้สะพานมิตรภาพ และช่วงเวลาพิเศษเป็นสถานที่จัดกิจกรรมเฉลิมฉลอง สถานที่ เชื่อมโยงกับพื้นที่ทาง ภูมิศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม ทั้งในช่วงเวลาปกติและช่วงเวลาพิเศษ
การรับรู้ อารมณ์ ความรู้สึก	รับรู้ และสร้างความรู้สึกร่วมถึง มิตรภาพและการเป็นพวกเดียวกัน ได้ผ่านการได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้ลิ้มรส และได้สัมผัส ผ่าน ประสาทสัมผัส ตา หู จมูก ลิ้น กาย ที่นำไปสู่การสร้างจิตสำนึก ในแบบ embodiment	ไม่สามารถรับรู้และสร้างความ รู้สึกร่วมถึงความเป็นพวกเดียวกัน และไม่สามารถสื่อสารมิตรภาพ ได้ด้วยตัวมันเอง แต่สามารถรับรู้ ได้ด้วยการมองเห็นและสัมผัส ได้ว่า สะพานมีความงดงาม

ตารางที่ 6 เปรียบเทียบการนำเสนอเนื้อหา (content) ของ ปลาร้า-ปลาแดก และ สะพานมิตรภาพไทย-ลาว

เนื้อหา: Content	ปลาร้า-ปลาแดก	สะพานมิตรภาพไทย-ลาว
มุมมองจากคนในพื้นที่อีสาน-ลาว	วิถีชีวิต แนวอยู่แนวกิน ภูมิปัญญาพื้นบ้าน องค์ความรู้ของสตรี ความสัมพันธ์ของเครือญาติ	ราคาที่ดินพุ่งสูง การค้าการลงทุนไม่เป็นไปตามเป้า การรุกเข้ามาของทุนใหญ่ ความวุ่นวาย ปัญหาการจราจร โรคภัยไข้เจ็บข้ามพรมแดน การครอบงำทางวัฒนธรรม และการสูญเสียเอกลักษณ์ของ วัฒนธรรมลาว
มุมมองจาก คนนอกพื้นที่ อีสาน-ลาว	ของเหม็น ของสกปรก โรคภัยไข้เจ็บ อาหารคนจน ความยากจน อาหารที่ล้าหลัง ไม่ทันสมัย ปากปลาร้า	การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ผลประโยชน์ด้านการค้า การลงทุน ผลประโยชน์ด้านการท่องเที่ยวใน เชิงมูลค่าและเชิงนโยบาย การพัฒนาเส้นทางคมนาคม เชื่อมต่อระหว่างประเทศ
มุมมองร่วมกัน	ของฝาก สินค้า OTOP แหล่งรายได้ ความสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยว ภาพแทนความเป็นอีสาน ความเป็น ลาว	มุมมองด้านบวก สัญลักษณ์แห่งมิตรภาพ การพัฒนาเศรษฐกิจ การส่งเสริมการท่องเที่ยว ความสะดวกสบายในการ ข้ามแม่น้ำโขง ข้ามพรมแดน การพัฒนาสังคมวัฒนธรรม การพัฒนาคุณภาพชีวิต มุมมองด้านลบ เรื่องอาชญากรรมข้ามชาติ การค้าสิ่งผิดกฎหมาย การค้ำมนุษย์

จากผลการศึกษาพบว่า การสื่อสารเพื่อสร้างจิตรกรรมมิตรภาพของ ปลาร้า-ปลาแดก เป็นผลสำเร็จของการประสานรวม form และ content โดยสร้างความหมายร่วมว่า เป็นวิถีชีวิต แนวอยู่แนวกิน และการผลิตซ้ำภาพ ปลาร้า-ปลาแดกว่า เป็นภาพแทนความเป็นอีสาน-ลาวนั้น สามารถนำไปสู่การสร้างความรู้สึกร่วมว่าเราเป็นพวกเดียวกัน เป็นอาหารวัฒนธรรมที่สร้างความรู้สึกร่วมกันทางวัฒนธรรมได้ โดยเฉพาะการสร้างจิตสำนึกที่ก่อรูปก่อร่างจากความรู้สึกนึกคิด (embodiment) ที่ “เพียงได้กลิ่นก็สัมผัสได้” “เพียงได้กลิ่นก็คิดถึงบ้าน” นั้น สะท้อนให้เห็นการติดตั้งผัสสะ (sense) จนกลายเป็นรสนิยม เป็นการกระทำ เป็นอุปนิสัย ที่แสดงออกผ่านการบริโภค ปลาร้า-ปลาแดก ในชีวิตประจำวันของชาวอีสาน-ลาว และทำให้เส้นแบ่งพรมแดนทางวัฒนธรรมถูกลากไปไกลและครอบคลุมพื้นที่ได้มากกว่าเส้นแบ่งพรมแดนรัฐที่สื่ออย่างสะพานมิตรภาพไม่สามารถสื่อสารสร้างภาพจิตรกรรมในระดับนี้ได้

ดังนั้น ปลาร้า-ปลาแดกจึงเป็นวัฒนธรรมร่วม (ซึ่งจริงๆ แล้วเป็นจุดร่วมของวัฒนธรรมการกินและการถนอมอาหารในภูมิภาคอุษาคเนย์ หรือเอเชียอาคเนย์ด้วย) และหากว่ากันด้วยเรื่อง ปลาร้า-ปลาแดก ที่ภาคกลางก็มีปลาร้าเช่นกัน ถึงแม้ว่าจะมีความแตกต่างระหว่างปลาร้าภาคกลางกับปลาแดกภาคอีสานที่ไปไกลเคียงกับปลาแดกที่ลาว แต่กระนั้นเราก็เรียกแบบเหมารวมและจินตนาการถึงสิ่งเดียวกันได้ว่า มันคือปลาร้า-ปลาแดกนั่นเอง

ในขณะที่การสื่อสารเพื่อสร้างจิตรกรรมมิตรภาพของสะพานมิตรภาพไทย-ลาว เป็นผลสำเร็จของการประสานรวม form และ content โดยการสร้างความหมายร่วม การผลิตซ้ำภาพสัญลักษณ์แห่งมิตรภาพไทย-ลาว และการใช้ภาษาการเมืองในคำว่า “สัญลักษณ์แห่งมิตรภาพ” อย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความสำเร็จของภาครัฐในการสื่อสารเพื่อสร้างจิตรกรรมมิตรภาพต่อประชาชนให้เป็นที่ยึดจำได้ ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นเพราะการผลักดันเรื่องผลประโยชน์แห่งชาติด้านเศรษฐกิจและข้ออ้างการอธิบายเรื่องการพัฒนาประเทศ ที่ทำให้รัฐต้องผลักดันให้สะพานเป็นที่ยึดจำได้ในหมู่ประชาชน เพื่อสอดคล้องกับบริบทระหว่างประเทศในปัจจุบันที่ขับเคลื่อนด้วยระบบเศรษฐกิจเป็นหลัก

(4) การวิเคราะห์การสื่อสารเพื่อสร้างจิตรกรรมมิตรภาพ: ผ่านแนวคิดการสื่อสารสัญลักษณ์และภาษาการเมือง

จากความสำเร็จของสะพานมิตรภาพดังที่ได้อธิบายไปในหัวข้อที่แล้วนั้น หากมองผ่านแนวคิดการสื่อสารสัญลักษณ์และภาษาการเมือง จะยิ่งทำให้ได้คำอธิบายที่หนักแน่นขึ้นว่า ทำไมการติดตั้งจิตรกรรมมิตรภาพผ่านสะพานมิตรภาพจึงประสบความสำเร็จในภาพรวม ทั้งระดับรัฐและประชาชน

เหตุผลประการแรกคือ การมีกระบวนการในการติดตั้งอย่างเป็นทางการ และมีการผลิตซ้ำผ่านสื่อสาธารณะอย่างเป็นทางการด้วย ซึ่งแตกต่างจากสื่อปลาร้า-ปลาแดกที่เป็นสื่อของภาคประชาสังคมที่ดำเนินอยู่ในชีวิตปกติประจำวัน จนกลายเป็นความคุ้นเคยที่อาจมองข้ามไป

เหตุผลประการต่อมา หากวิเคราะห์ตามแนวคิดภาษาการเมือง จะเห็นได้ว่า คำว่า “สัญลักษณ์แห่งมิตรภาพ” และ “สะพานมิตรภาพ” นี้ เป็นภาษาการเมืองที่ถูกถ่ายทอดจากผู้นำไปยังประชาชนในประเทศที่แฝงไปด้วยการสร้างคุณค่าให้จดจำ และแฝงอำนาจในการกดทับ และทำให้มองไม่เห็นผลประโยชน์ทางการเมือง ผลประโยชน์ของภาคธุรกิจในแต่ละประเทศ รวมถึงมองไม่เห็นผลกระทบต่อประชาชนที่แอบซ่อนอยู่ด้วย โดยภาพที่โดดเด่นของสะพานจะสะท้อนให้เห็นเฉพาะในมิติเศรษฐกิจว่า เป็นเรื่องของการประสานผลประโยชน์ร่วมกัน

เหตุผลดังกล่าวสอดคล้องกับข้อมูลจากเอกสารและคำสัมภาษณ์ของคนไทยและคนลาว เช่น “เมื่อนึกถึงสะพาน นึกถึงความอุ่นไว้นะ คนเยอะ รถเยอะ แต่ก็ใช่ สะพานก็เป็นสัญลักษณ์มิตรภาพไทย-ลาว ด้วย” (พนักงานโรงแรมคนลาว, สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2558) “สะพานไม่ได้ทำให้เรารู้สึกเป็นเพื่อนกัน แต่สะพานก็สะท้อนมิตรภาพ คือ เอาจริงๆ มันก็เป็นเรื่องเศรษฐกิจ” (พีหญิง, ธุรกิจส่วนตัว ภูมิลำเนาจังหวัดนครพนม, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2560) “ชื่อสะพานมิตรภาพก็สะท้อนมิตรภาพได้ระดับหนึ่งแต่ไม่ทั้งหมด เราต้องเข้าใจเรื่องวัฒนธรรม และเรื่องประวัติศาสตร์” (พาณิขย์จังหวัดหนองคาย, สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2558) “คำว่ามิตรภาพในสะพาน มันเป็นคำสวยหรู เป็นตัวเชื่อมความสัมพันธ์ แต่ไม่ได้สะท้อนมิตรภาพที่แท้จริง” (ไกรสร, อาจารย์ลาว, สัมภาษณ์,

15 มกราคม 2558) แต่กระนั้น ผู้คนก็ยังคงจดจำภาพของสะพานมิตรภาพ ไทย-ลาวว่า เป็นสัญลักษณ์แห่งมิตรภาพ แม้ว่าตัวสะพานที่เป็นสื่อวัตถุจะไม่ได้ สื่อสารเรื่องมิตรภาพก็ตาม ซึ่งจะเห็นได้ว่า “สัญลักษณ์แห่งมิตรภาพ” และ “สะพานมิตรภาพ” นี้ เป็นอำนาจพิเศษของภาษา (ภาษาการเมือง) ที่ทำให้ความหมายด้านลบหายไป เหมือนที่รัฐกำหนดความหมายว่า สิ่งใดเป็นสัญลักษณ์ของมิตรภาพ และสิ่งใดไม่ใช่ แม้กระทั่งในทัศนคติของผู้ให้สัมภาษณ์บางคนจะสะท้อนถึงผลกระทบด้านลบของสะพาน แต่สุดท้ายก็ยังยืนยันถึงความโดดเด่นด้านการพัฒนาและการเป็นสัญลักษณ์ของมิตรภาพไทย-ลาวอยู่ดี

ปัจจัยสำคัญต่อมา คือ ประเด็นเรื่อง สัญลักษณ์ (symbol) จากมุมมองของชาร์ล เพียร์ส (Charles Peirce) นักสัญวิทยาที่อธิบายว่า สัญลักษณ์ (symbol) เป็นหนึ่งในประเภทของสัญญาณ (ที่ประกอบด้วย รูปเหมือน-icon ดัชนี-index สัญลักษณ์-symbol) ที่ไม่มีความเกี่ยวข้องกับวัตถุอ้างอิงของจริงแต่อย่างใด แต่ความสัมพันธ์จะเกิดขึ้นจากข้อตกลงร่วมกันระหว่างผู้ใช้สัญญาณนั้นๆ (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2560: 417) ซึ่งในงานนี้ สะพานมิตรภาพไทย-ลาว คือ สัญลักษณ์จากข้อตกลงร่วมกันนั้น

และในงานศึกษาเรื่อง *การสื่อสารเรื่องสัญลักษณ์* ของวรพล พรหมิกบุตร (2534: 10) ได้อ้างแนวคิดของเฮร์เบิร์ต บลูเมอร์ (Herbert Blumer) ที่อธิบายว่า ธรรมชาติของวัตถุใดๆ ก็ตาม ทุกชนิดประกอบไปด้วยความหมายที่มันมีต่อบุคคลที่อ้างถึงมัน โดยความหมายของสิ่งต่างๆ เป็นผลผลิตทางสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้น และถึงแม้ว่าวัตถุอันเดียวกันอาจมีความหมายที่แตกต่างกันสำหรับบุคคลที่แตกต่างกัน แต่จุดมุ่งหมายขั้นพื้นฐานของการสร้างสัญลักษณ์ให้เป็นตัวแทนที่สื่อความหมายสำหรับสิ่งต่างๆ ก็เป็นการสร้างตัวแทนที่มี “ความหมายร่วม” (shared meanings) อันสามารถรับรู้และทำความเข้าใจอย่างสอดคล้องต้องกันไ้ระหว่างบุคคลที่มีส่วนร่วมในการปฏิสังสรรค์ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า แม้สะพานมิตรภาพจะมีความหมายที่แตกต่างกันในแต่ละบุคคล แต่ผู้ส่งสาร (รัฐ) สามารถสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพในการสร้างภาพแทนสะพานมิตรภาพให้มีความหมายร่วมในการเป็นสัญลักษณ์แห่งมิตรภาพไทย-ลาว

(5) การวิเคราะห์การสื่อสารเพื่อสร้างจินตกรรมมิตรภาพ: ผ่านแนวคิดกระบวนการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม

การติดตั้งจินตกรรมมิตรภาพให้ประสบความสำเร็จได้นั้น จำเป็นต้องมีการผลิตซ้ำและสืบทอดเนื้อหาสารมิตรภาพที่เป็นมุมมองด้านบวกอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น ในการวิเคราะห์ในส่วนนี้ ผู้เขียนได้อาศัยแนวคิดกระบวนการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเข้ามาประกอบการอธิบายด้วย

สมสุข หินวิมาน (2548: 404-405) ได้อธิบายแนวคิดกระบวนการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (cultural production and reproduction) ว่า นักวิชาการสำนักวัฒนธรรมศึกษาได้ต่อยอดแนวคิดของสำนักมาร์กซิสต์ที่สนใจวิเคราะห์การผลิตและผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมและโครงสร้างทางชนชั้น โดยเรย์มอนด์ วิลเลียมส์ (Raymond Williams) ได้ขยายแนวคิดดังกล่าวออกไปสู่เรื่องกระบวนการผลิตและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม โดยยืนยันว่า วัฒนธรรมหนึ่งๆ ถูกผลิตขึ้นมาได้อย่างไร มีการเผยแพร่ไปอย่างไร มีการบริโภคโดยผู้คนในสังคมอย่างไร และท้ายที่สุดวัฒนธรรมนั้นๆ ได้รับการผลิตซ้ำหรือสืบทอดอย่างไร

ดังเช่น ในกรณีปลาร้า-ปลาแดก วิเคราะห์การสืบทอดวัฒนธรรมการบริโภคปลาร้า-ปลาแดก โดย ปลาร้า-ปลาแดกนี้นับเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษในการทำอาหารและถนอมอาหารตั้งแต่ยุคโบราณ ภูมิปัญญานี้จะได้รับการสืบทอดจากสตรีสูงอายุในครอบครัวในชุมชนสู่รุ่นลูกรุ่นหลานที่เป็นสตรี โดยในส่วนของ การเผยแพร่และการบริโภคในอดีตจะดำรงอยู่ในระดับของครอบครัวและชุมชน เป็นการถ่ายทอดองค์ความรู้เรื่องการถนอมอาหารแบบปากต่อปากผ่านสื่อบุคคล จนกระทั่งมีการผลิตซ้ำและเผยแพร่ในสื่อสิ่งพิมพ์อย่างตำราอาหาร สื่อโทรทัศน์อย่างรายการทำอาหาร รายการสารคดีที่เป็นเรื่องของภูมิปัญญาอีสานหรือสารคดีที่เกี่ยวกับการผลิตปลาร้า-ปลาแดก สื่อภาพยนตร์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับวิถีชีวิตคนอีสาน เช่น ภาพยนตร์เรื่อง *ส้ม ภัย เสียน* สื่อดิจิทัล เช่น YouTube, Facebook และเว็บไซต์ต่างๆ ดังเช่น Facebook อีสานพลัดถิ่น IsaanInAmerica ที่นำเสนอภาพการกินส้มตำปลาร้าของคนอีสานลาวพลัดถิ่นในชีวิตประจำวัน

สะท้อนวิถีการบริโภคและความรู้สึกร่วมถึงถิ่นฐานบ้านเกิด (ความรู้สึกคิดถึงบ้าน) ต่อผู้ใช้ Facebook และแฟนเพจ

จากคำอธิบายข้างต้น จะเห็นได้ว่า การผลิตซ้ำภาพปลาร้า-ปลาแดกผ่านสื่อโดยให้ภาพว่า ปลาร้า-ปลาแดก เป็นวิถีชีวิต เป็นภาพตัวแทนความเป็นอีสาน เป็นสินค้า เป็นของฝาก เป็นแหล่งรายได้และสัมพันธ์กับการท่องเที่ยว เป็นเรื่องราวที่ถูกถ่ายทอดในชีวิตประจำวันอย่างปกติ เป็นวิถีชีวิตในช่วงวันธรรมดาที่ประชาชนประสบพบเจอและคุ้นเคย แต่ในความธรรมดานี้กลับมีสายใยพิเศษที่เชื่อมร้อยให้คนทั้งในและนอกวัฒนธรรมรับรู้ถึงภาพแทนมิตรภาพระหว่างคนไทยอีสานและคนลาวที่ถักทออยู่ทุกวันได้ ที่สำคัญ ภาพด้านบวกที่ถูกผลิตซ้ำนี้ยังสะท้อนให้เห็นผลของการรับรู้และมีความรู้สึกร่วมต่อ ปลาร้า-ปลาแดก ของผู้บริโภคก่อนที่จะเปลี่ยนสถานะเป็นผู้ผลิตซ้ำอีกรอบด้วย

สำหรับกรณีสะพานมิตรภาพไทย-ลาว ที่ได้รับการผลิต (วางแผนการก่อสร้าง) ช่วงแรกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2499 และช่วงที่ 2 พ.ศ. 2531-2536 จนแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2537 โดยความร่วมมือจากทีมวิศวกรทั้ง 3 ประเทศ คือ ไทย ลาว และออสเตรเลีย โดยผนึกการใช้ความรู้แบบศาสตร์ทั้งวิศวกรรมศาสตร์ผสานร่วมกับศาสตร์อื่นๆ ในส่วนของการเผยแพร่และการบริโภคนั้นได้รับการประกาศอย่างเป็นทางการในวันเปิดใช้งานสะพานมิตรภาพ โดยประมุขและผู้นำของทั้ง 3 ประเทศเป็นองค์ประธานในการเปิดงานและได้มีการกล่าวสุนทรพจน์เป็นการปิดหมุดติดตั้งชุดความหมายของการเป็น “สัญลักษณ์แห่งมิตรภาพไทย-ลาว” นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ซึ่งการเป็นสัญลักษณ์แห่งมิตรภาพนี้มีการผลิตซ้ำและเผยแพร่เรื่อยมาผ่านสื่อมวลชน โดยเฉพาะสื่อที่เป็นสื่อทางการอย่างสื่อสิ่งพิมพ์ เช่น หนังสือพิมพ์ หนังสือของหน่วยงานราชการ แสตมป์ที่ระลึก สื่อโทรทัศน์ เช่น รายการข่าวในข่าวพระราชสำนัก สารคดีที่เกี่ยวกับสะพานมิตรภาพ สื่อดิจิทัล เช่น ช่อง YouTube ที่ผลิตซ้ำรายการจากสื่อโทรทัศน์ รวมถึงบทเพลงสะพานมิตรภาพในงานครบรอบ 20 ปีสะพานมิตรภาพไทย-ลาว และข้อมูลเรื่องสะพานมิตรภาพไทย-ลาว จากเว็บไซต์ต่างๆ สื่อกิจกรรม เช่น การจัดงานครบรอบประจำปี/งาน 10 ปี/งาน 20 ปี สะพานมิตรภาพไทย-ลาว เป็นต้น

(6) ข้อค้นพบเพิ่มเติมที่ไปไกลกว่าคำถามตั้งต้นและข้อสรุปจากงานวิจัย

-- การประสานรวมมิติการเมือง เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม

ในประเด็นเรื่องการสื่อสารเพื่อสร้างจิตตรมมิตรภาพให้ประสบความสำเร็จอย่างยั่งยืน ข้อค้นพบที่น่าสนใจคือ การให้ความสำคัญกับมิติเศรษฐกิจเพียงด้านเดียวไม่สามารถหล่อเลี้ยงความสัมพันธ์ไทย-ลาวอย่างยั่งยืนได้ แต่ต้องประกอบด้วยปัจจัยอื่นๆ เช่น การมีเครือข่าย (network) การมีสายสัมพันธ์ของภาคประชาสังคม ทูตทางวัฒนธรรม ทูตท้องถิ่น รวมถึงประชาชนในพื้นที่ หล่อเลี้ยงสนับสนุนจิตตรมที่รัฐสร้างเป็นเส้นเลือดใหญ่ด้วย โดยเฉพาะในพื้นที่ชายแดนที่เห็นความสัมพันธ์ของผู้คนและวัฒนธรรมข้ามพรมแดนอย่างชัดเจน โดยหนึ่งในตัวอย่างที่น่าสนใจคือ ตลาดนัดประชารัฐที่จังหวัดมุกดาหาร ที่ภาครัฐนำเสนอโครงการทำเลทองจัดตั้งตลาดนัดประชารัฐ รวมถึงนำเสนอสะพานมิตรภาพไทย-ลาวแห่งที่ 2 ที่เชื่อมจังหวัดมุกดาหารกับแขวงสะหวันนะเขต สปป.ลาว และเชื่อมต่อไปยังเวียดนามตอนใต้พร้อมๆ กัน โดยโครงการตลาดประชารัฐไทย-ลาวนี้ จะเกิดขึ้นที่บริเวณใต้สะพานมิตรภาพไทยลาวแห่งที่ 2 (ทุกวันศุกร์) ซึ่งคณะผู้จัดงานคาดว่าจะมีมูลค่าการซื้อขายระหว่าง 20-30 ล้านบาทต่อปี (ไทยรัฐออนไลน์, 2560)

ประเด็นที่น่าสนใจต่อมาคือ การสะท้อนให้เห็นการประสานรวมสื่อวัตถุ โดยการมาพบกันของสะพานมิตรภาพและปลาร้า-ปลาแดกในมิติเศรษฐกิจ ที่เห็นได้จากการขนส่งปลาร้าในฐานะสินค้าส่งออก แม้ปลาร้า-ปลาแดก แม้ว่าจะในฐานะนี้จะเป็นผลผลิตของบริษัททุนใหญ่ในภาคกลางก็ตาม ดังเช่น ปลาร้าจำวรัชที่ส่งออกปลาร้าและปลาร้าแปรรูปจำนวนมากไปยังประเทศลาว เวียดนาม กัมพูชา

จากกรณีดังกล่าวสัมพันธ์กับผลวิจัยที่ชี้ให้เห็นว่า จริงๆ แล้วสองพื้นที่นี้ไม่ได้แยกขาดกันอย่างชัดเจน โดยเฉพาะความร่วมมือและการประสานรวมของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งกับสะพานมิตรภาพและปลาร้า-ปลาแดก ดังจะเห็นได้จากการที่ภาครัฐเข้ามามีส่วนในพื้นที่ภาคประชาสังคม (พื้นที่ปลาร้า) เช่น การออกประกาศในราชกิจจานุเบกษา (ลงวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2561) เพื่อกำหนด

มาตรฐานในการผลิตสินค้า (ปลาร้า-ปลาแดก) และการมีส่วนในการจัดงานแสดงสินค้าทั้งในตลาดการค้าชายแดนและตลาดการค้าระหว่างประเทศ เช่น โครงการตลาดประชารัฐไทย-ลาว ณ จุดผ่อนปรนบ้านหม้อ อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย เพื่อเพิ่มช่องทางการจำหน่ายสินค้าให้กับเกษตรกร กลุ่มเกษตรกร กลุ่มผู้ประกอบการ OTOP SMEs Biz Club และผู้ประกอบการ ODOP จากประเทศ สปป.ลาว เพื่อส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจการค้าชายแดน และยกระดับรายได้ของชุมชนให้มีความมั่นคงมั่งคั่งและยั่งยืนตามนโยบายของรัฐบาล (TNEWS, 2560) รวมถึงโครงการจัดงาน OTOP สามสัมพันธ์ 2 แผ่นดิน (ไทย-ลาว) 3 แผ่นดิน (ไทย-ลาว-กัมพูชา) เป็นต้น

ขณะเดียวกัน ภาคประชาสังคมก็ดำเนินชีวิตประจำวันในพื้นที่ของภาครัฐผ่านสะพานมิตรภาพด้วย เช่น การเดินทางผ่านด่านข้ามแดนไปลาว ทั้งช่องทางสะพานและเรือโดยสารข้ามฟากที่ประชาชนทุกคนต้องปฏิบัติตามข้อกำหนดการข้ามแดน เช่น การยื่นเอกสาร การจ่ายค่าธรรมเนียม การตรวจลงตรา รวมถึงการเดินทางตามเวลาเปิด-ปิด ด่านตามที่รัฐกำหนด จากที่ยกตัวอย่างไปข้างต้นยิ่งแสดงให้เห็นการประสานรวมของสองพื้นที่ที่ไม่สามารถแยกขาดกันได้อย่างชัดเจน และสะท้อนให้เห็นการประสานความร่วมมือทั้งมิติการเมือง เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม เพื่อนำพามิตรภาพไทย-ลาวให้ดำเนินต่อไป

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับที่ นิวัฒน์ ร้อยแก้ว ประธานกลุ่มรักษ์เชียงของ ได้บอกเล่าผ่านรายการ *ที่นี่บ้านเรา* ว่า “การพัฒนาตั้งแต่อดีตเน้นแต่ทุนใหญ่แต่ละเลยคนท้องถิ่น ทั้งๆ ที่การขับเคลื่อนเศรษฐกิจด้วยทุนขนาดเล็กและทุนท้องถิ่นมีส่วนสำคัญ รวมถึงทุนทางวัฒนธรรม ทุนประวัติศาสตร์ และทุนทางด้านนิเวศ การพัฒนาควรเป็นไปพร้อมกับที่คนท้องถิ่นต้องได้ประโยชน์ แต่สิ่งที่เกิดขึ้นผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้กลับไม่ไปถึงคนในท้องถิ่น หรือ ได้น้อยกว่าที่คิดไว้” (นิวัฒน์ ร้อยแก้ว, ประธานกลุ่มรักษ์เชียงของ, รายการ *ที่นี่บ้านเรา*, 2561) จากคำสัมภาษณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่า มิตรภาพที่ขับเคลื่อนไปที่เศรษฐกิจเพียงด้านเดียว หรือ มิตรภาพที่เศรษฐกิจกับการพัฒนาไม่ไปด้วยกันกับผลประโยชน์ของคนในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาวนั้นไม่สามารถนำพามิตรภาพไปได้ตลอดรอดฝั่งและไม่สามารถหล่อเลี้ยงความสัมพันธ์ไทย-ลาว อย่างยั่งยืนได้

-- มิตรภาพที่ไม่มีสะพานเชื่อม...ในขณะอื่นที่กำลังจินตนาการ

ข้อค้นพบประการต่อมา สอดรับกับความร่วมมือของรัฐกับภาคประชาสังคมที่แสดงให้เห็นสายสัมพันธ์ เครือข่าย และมิติด้านวัฒนธรรม ที่คอยหล่อเลี้ยง สนับสนุน ซึ่งสะท้อนผ่านการดำเนินมิตรภาพในชีวิตประจำวันในพื้นที่ชายแดนที่ไม่มีสะพานเชื่อม

สำหรับมิตรภาพที่ไม่มีสะพานเชื่อมนี้ ผู้เขียนได้นำคำอธิบายของชิเกฮารุ ทานาเบ้ (Shigeharu Tanabe อ้างถึงใน อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, 2552: 313-318) ที่ได้อธิบายเรื่อง “ขณะอื่นที่กำลังจินตนาการ” (other moment of imagining) มาประยุกต์ในการอธิบายขณะหนึ่งที่กำลังจินตนาการถึงมิตรภาพที่ไม่มีสะพานเชื่อมนี้ด้วย ทานาเบ้สร้างกรอบคิดเชิงทฤษฎีที่ก้าวออกจากกรอบคิดเรื่องชุมชนจินตกรรมของแอนเดอร์สัน โดยเน้นไปที่ “ขณะอื่นที่กำลังจินตนาการ” (other moment of imagining) เพราะเขาเห็นว่าหากกล่าวแต่เพียงชุมชนในจินตนาการ³ ก็จะเป็นเพียงแค่ “ครึ่งหนึ่งของเรื่องราว” เท่านั้น

ยิ่งไปกว่านั้น ทานาเบ้ได้อธิบายกระบวนการที่เรียกว่า “ขณะกำลังจินตนาการและการทำให้เกิดความแตกต่างที่ชายขอบ” ด้วย เพราะในช่วงเวลาที่ “ชาติ” กำลังถูกจินตนาการ คนอีกจำนวนหนึ่งไม่ได้ยอมรับความหมายที่ได้รับการสร้างขึ้นเพียงอย่างเดียว แต่พวกเขาได้สร้างจินตนาการชุมชนของตนเองซ้อนอยู่ด้วย ดังนั้น “ในขณะอื่นที่กำลังจินตนาการ” จึงเป็นเรื่องราวของภาคประชาสังคม ประชาชนในพื้นที่อีสาน-ลาว ที่ได้สร้างจินตนาการเรื่องมิตรภาพไทย-ลาว ผ่านปลาร้า-ปลาแดก มาอย่างยาวนานก่อนเกิดรัฐชาติ จนกระทั่งรัฐชาติถือกำเนิดขึ้น ผู้มีอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจในพื้นที่ส่วนกลางจึงได้สร้างจินตนาการถึงมิตรภาพอีกชุดหนึ่ง (ผ่านสะพานมิตรภาพ) ขึ้นมาทำงานคู่ขนานไปกับมิตรภาพชุดเดิม และขณะเดียวกันนั้น ในพื้นที่ส่วนหนึ่งที่ไม่มีสะพานจินตนาการมิตรภาพชุดเดิมก็ยังคงดำเนินต่อไป ซึ่งนี่น่าจะเป็นอีกครึ่งหนึ่งของเรื่องราวก่อนที่จะลงตัวเป็น “ชุมชนจินตนาการ” ตามที่ทานาเบ้อธิบายไว้

³ ผู้เขียนเขียนคำนี้ตามงานของชิเกฮารุ ทานาเบ้ (Shigeharu Tanabe) ที่ใช้คำว่า จินตนาการ ในขณะทำงานของเบนเอ็ดเวิร์ด แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) ใช้คำว่า จินตกรรม

ทั้งนี้ มิตรภาพที่ไม่มีสะพานเชื่อมนี้ยังสะท้อนให้เห็นในอีกหลายๆ พื้นที่ที่มีความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมและเป็นพื้นที่ที่ไม่มีสะพานมิตรภาพ แต่มิตรภาพระดับประชาชนยังคงอยู่และดำเนินต่อไปอย่างเหนียวแน่น เนื่องจากเครือข่ายและสายสัมพันธ์รูปแบบเดิมยังคงทำงานอยู่ทุกๆ วัน ดังเช่น ในพื้นที่ตลาดบ้านจันทอง (แจมปอง) ตลาดนัดไทย-ลาว ที่อำเภอเชียงของ จังหวัดเชียงราย ที่แม้จะมีสะพานมิตรภาพแห่งที่ 4 เชื่อมเชียงของ-ห้วยทราย แต่สายสัมพันธ์ในพื้นที่ห่างไกลสะพานก็ยังคงดำเนินต่อไป ตลาดนัดแห่งนี้ถือเป็นอีกหนึ่งพื้นที่สำคัญของการค้าไทย-ลาว ที่ชาวบ้านทั้งสองฝั่งนำผลผลิตมาซื้อขายแลกเปลี่ยนกัน “คนลาวข้ามมาขายของป่าและซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคกลับไป มีอีกจำนวนมากที่ซื้อปลากลับไปทำปลาต้มปลาร้า เพราะวัฒนธรรมเรคล้ายคลึงกัน กินเหมือนกัน ใช้ของเหมือนกัน ความเป็นอยู่คล้ายกันก็แลกเปลี่ยนกันได้” (นิวัฒน์ ร้อยแก้ว, ประธานกลุ่มรักษ์เชียงของ, รายการ *ที่นี่บ้านเรา*, 2561)

-- ปลาร้า สะพาน กับการขับเคลื่อนประชาคมอาเซียน

ภายใต้กระแสประชาคมอาเซียนที่มุ่งเน้นการรวมกลุ่มและพลังขับเคลื่อนในภูมิภาคให้แข็งแกร่งเพื่อต่อรองกับกลุ่มเศรษฐกิจขนาดใหญ่ในภูมิภาคอื่นๆ ได้นั้น สมาชิกประชาคมได้วางหลักการการทำงานร่วมกันของสามเสาหลัก อันได้แก่ ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Political-Security Community-ASC) ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community-AEC) และประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community-ASCC) แต่ในความเป็นจริง สิ่งที่เกิดขึ้นหลังจากเปิดประชาคมอาเซียนในปี พ.ศ. 2558 เป็นต้นมา เสาหลักในประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนดูจะเป็นประเด็นที่ถูกผลักดันให้มีบทบาทและให้ความสำคัญมากที่สุด ในขณะที่เสาหลักด้านอื่นๆ ถูกผลักดันได้น้อยกว่า และบางประเด็นก็ถูกมองข้ามไป เช่น เรื่องสิทธิมนุษยชน วิถีชุมชน รวมถึงชีวิตวัฒนธรรมของผู้คนในประชาคมอาเซียน

อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบจากงานวิจัยที่โยงให้เห็นถึงเรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่าการขับเคลื่อนแต่ภาคเศรษฐกิจในขณะที่การเมืองและวัฒนธรรมเดินหน้าไม่ได้นั้น ส่งผลให้การดำเนินงานของประชาคมอาเซียนไม่สามารถหลอมรวมให้ใกล้เคียง

กับการเป็นหนึ่งวิสัยทัศน์ หนึ่งอัตลักษณ์ หนึ่งประชาคม (One Vision, One Identity, One Community) ดังที่หวังไว้ได้ แม้ว่าโจทย์ที่ยากของประชาคมอาเซียน คือ การหลอมรวมอัตลักษณ์ของหลายประเทศให้เป็นหนึ่งนั้น ค่อนข้างจะย้อนแย้งกับความเป็นจริง แต่สิ่งสำคัญในงานวิจัยนี้สะท้อนให้เห็นแล้วว่า แม้ในความหลากหลายเรายังมีความหวัง เรายังมีบางเรื่องที่ทำร่วมกันได้ และสามารถขยายขอบข่ายไปไกลได้มากกว่าเส้นพรมแดนรัฐดังเช่นมิตรภาพ

และแม้ในงานวิจัยนี้มีมิตรภาพจะอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ไทย-ลาว แต่ผลการศึกษาสะท้อนว่า บริบทของมิตรภาพโดยเฉพาะการสื่อสารเพื่อสร้างจินตกรรมมิตรภาพผ่านปลาร้า-ปลาแดกนั้นไปได้ไกลกว่าเรื่องระหว่างประเทศ ดังเช่น ปลาร้า-ปลาแดกที่เชื่อมความเหมือนบางอย่างและจุดร่วมบางประการของคนอีสานกับคนลาวไว้ด้วยกัน ปลาร้า-ปลาแดกจึงเป็นอาหารวัฒนธรรมที่ไม่เพียงแค่ไทย-ลาวเท่านั้น แต่ปลาร้า-ปลาแดกเป็นวัฒนธรรมร่วมกันของคนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งในส่วนนี้ประเด็นสำคัญที่ผู้เขียนอยากเน้นย้ำก็คือ การเชิดชูแต่มีติวัฒนธรรม หรือมิติเศรษฐกิจด้านเดียวนั้น ไม่สามารถเดินหน้าให้ประสบผลสำเร็จ โดยทิ้งส่วนที่เหลือไว้ข้างหลังได้ สามขาหรือสามเสาจึงต้องทำงานประสานกัน ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และถือเป็นหน้าที่ของภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม ที่ต้องทำงานประสานกันไปด้วย

-- ข้อสรุปจากงานวิจัย

จากการวิเคราะห์โดยใช้แนวคิดทฤษฎีมาอธิบายข้างต้น ภายใต้เงื่อนไขของมุมมองและผลประโยชน์เรื่องมิตรภาพที่แตกต่างกัน ภาคประชาสังคม ภาคประชาชน ส่งผ่านมิตรภาพผ่านปลาร้า-ปลาแดกในชีวิตประจำวัน และขณะเดียวกัน ปลาร้า-ปลาแดกก็เป็นสื่อในการทำหน้าที่สื่อสารเพื่อสร้างจินตกรรมมิตรภาพได้ด้วยตัวของมันเอง เพราะทำให้ประชาชนรู้สึกได้และจดจำได้ถึงความเป็นพวกเดียวกัน และแม้จะไม่ได้นึกถึงในฐานะสื่อสัญลักษณ์ที่สื่อสารมิตรภาพ (คล้ายกับอยู่ในสภาวะ unconscious) แต่ก็ตระหนักว่าสำคัญอย่างมากต่อการใช้ชีวิต เพราะถูกแฝงฝัง (embodiment) ไปแล้วในระดับจิตไร้สำนึก

ในขณะที่รัฐสร้างสะพาน และสะพานสื่อสารให้ประชาชน “จดจำได้แต่รู้สึกไม่ได้” คือ ทำให้จดจำได้ว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งมิตรภาพ แต่ทำให้รู้สึกไม่ได้ว่าเรา (อีสาน-ลาว รวมถึง ไทย-ลาว) เป็นพวกเดียวกัน อย่างไรก็ตาม ภายใต้มิตรภาพของรัฐนั้นมีผลประโยชน์แห่งชาติด้านเศรษฐกิจและการเมืองแฝงอยู่ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า ภายใต้มิตรภาพระดับประชาชน (ผ่านการส่งออกปลา-ปลาแดก) ก็มีเรื่องของผลประโยชน์ด้านธุรกิจอยู่ด้วย ดังนั้น สิ่งที่เกิดขึ้นภายใต้การสื่อสารเพื่อสร้างจินตกรรมมิตรภาพไทย-ลาว จึงอาจมีความขัดแย้งและมีการปะทะกันได้เสมอ

ดังที่ ฌาคส์ แดร์ริดา (Derrida, 2005 อ้างถึงใน บัทยา จันท์เจริญสุข, 2554: 28-29) อธิบายว่าความรักและความปรารถนาดีต่อผู้อื่นตามแนวคิดของอริสโตเติล (Aristotle) นั้น หากมองในมุมกลับ มันก็คือความรักตนเองและผลประโยชน์ของตนเองด้วย ด้วยเหตุนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่า มิตรภาพและความปรารถนาดีของไทยต่อลาว ในมุมกลับคือเรื่องของผลประโยชน์แห่งชาติและการสร้างความมั่นคงทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศ และหากมองผ่านแนวคิดภาษาการเมือง จะยิ่งเห็นได้ว่า คำว่า “มิตรภาพ” นั้น ได้ทำหน้าที่กดทับมุมมองด้านอื่นๆ เพื่อไม่ให้เห็นว่า แท้จริงแล้ว “มิตรภาพ” ที่เกิดขึ้นนั้นเป็น “มิตรภาพ” ที่วางอยู่บนผลประโยชน์แห่งชาติของรัฐไทยที่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า มิตรภาพท่ามกลางผลประโยชน์และความขัดแย้งถือเป็นมิตรภาพรูปแบบหนึ่งเช่นกัน

ดังนั้น การสื่อสารเพื่อสร้างจินตกรรมมิตรภาพอย่างยั่งยืน ภาครัฐและภาคประชาสังคมไม่สามารถผลักดันแค่มิติการเมืองและเศรษฐกิจที่สะท้อนผ่านสะพาน หรือมิติสังคมวัฒนธรรมที่สะท้อนผ่านปลา-ปลาแดกได้เพียงมิติใดมิติหนึ่ง โดยเฉพาะในบริบทที่ไทยกับลาวต้องก้าวข้ามรัฐชาติออกไป และภายใต้บริบทประชาคมอาเซียน เส้าทั้งสามด้าน (การเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม) รวมถึงภาครัฐและภาคประชาสังคมต้องฟังฟัง ร่วมมือ และเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน ท้ายที่สุดนี้ ผู้เขียนจึงขอสรุปว่า ปลา-ปลาแดกไม่สามารถสื่อสารมิตรภาพได้โดยลำพังในบริบทที่โลกขับเคลื่อนด้วยมิติเศรษฐกิจ

ขณะเดียวกัน สะพานมิตรภาพก็ไม่สามารถสื่อสารมิตรภาพระหว่างรัฐสู่รัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากปราศจากสายสัมพันธ์และการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมและประชาชนในรัฐ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กาญจนา แก้วเทพ (2547), *การศึกษาสื่อมวลชนด้วยทฤษฎีวิพากษ์ (Critical Theory): แนวคิดและตัวอย่างงานวิจัย*, กรุงเทพฯ: เลิฟ แอนด์ ลิฟ.
- กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน (2560), *สารธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*, กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- กัจจกร หลุยยะพงศ์ (2545), “คู่รัก-คู่แค้น-คู่รักคู่แค้น: ความสัมพันธ์ของไทยกับอุซเบกิสถาน”, *รัฐศาสตร์สาร*, 23(3): 161-186.
- เขียน ธีระวิทย์ และอดิสร เสมแย้ม (2544), *ความสัมพันธ์ไทย-ลาวในสายตาคอนลาว* (รายงานการวิจัย), กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาติชาย มุกสง (2549), “การแพทย์และการสาธารณสุขในประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย: จากวาทกรรมชนชั้นสู่การตอบโต้การครอบงำอำนาจ”, ใน โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (บ.ก.), *พหุลักษณะทางการแพทย์กับสุขภาพในมิติสังคมวัฒนธรรม*, กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ชัยพงษ์ สำเนียง (2558), “ชุมชนจินตกรรม/ความขัดแย้งทางวัฒนธรรม: สิ่งประกอบสร้างของความเป็นชาติ”, *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, 3(1): 139-148.
- ชุมพล แนวจำปา (2535), “ปลาตกกับความมั่นคงในชีวิตของชาวอีสาน”, *วารสารศิลปวัฒนธรรม*, 13(4): 92-96.
- ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ (2555), “ลักษณะลาว”, ใน อภิชาติ จันทน์แสง (บ.ก.), *ประวัติศาสตร์นอกขนบ*, กรุงเทพฯ: อินทนิล.
- ธงชัย วินิจจะกูล (2552), “อ่าน Imagined Communities ของ Benedict Anderson หรือ IC ของ ‘ครูเบน’”, *วารสารศิลปศาสตร์*, 9(1): 163-193.
- _____. (2556), *ประวัติศาสตร์ภูมิภาคของชาติ*. กรุงเทพฯ: อาน.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา (2559), “บทความปริทรรศน์: ‘ชนวนก: ชาติ ชาติพันธุ์’ และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา”, *รัฐศาสตร์สาร*, 37(1): 235-258.
- ธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ (2552), *สยามประเทศไทย กับ ดินแดนในกัมพูชาและลาว*, กรุงเทพฯ: มูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทย.
- ปัทมา จันทร์เจริญสุข (2554), *การเมืองและความเป็นการเมืองในบทพระราชนิพนธ์แปล “เวนิส วาณิช”*, วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- พฤษ เถาวิล (2552), "พื้นที่ของการดำรงชีวิตในการค้าขายแดน เขตแดนรัฐ พื้นที่ในระหว่างและภูมิศาสตร์แห่งการครอบงำ/ต่อต้าน", *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*, ฉบับพิเศษ ลุ่มน้ำโขงศึกษา สายน้ำ ผู้คน ชายแดน วัฒนธรรม การค้า การเมือง: 19-65.
- พัฒนา กิตติอาษา (2555), "สู่วิถีอีสานใหม่", ใน อภิชาติ จันทรแสง (บ.ก.), *ประวัติศาสตร์นอกขนบ*, กรุงเทพฯ: อินทนิล.
- ยศ สันตสมบัติ (2551), *อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์: การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย*, กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- รุจิรา เชาว์ธรรม และคณะ (2545), *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์ลาวแก้ว*, เอกสารนำเสนอต่อที่ประชุมเสนอผลงานวิจัยชุด ความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคกลาง, 22 สิงหาคม 2545 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ถนนบรมราชชนนี ตำบลชั้น กรุงเทพฯ.
- วรพล พรหมกบุตร (2534), *การสื่อสารสัญลักษณ์: ธรรมชาติ พัฒนาการ ผลกระทบ*, กรุงเทพฯ: อาร์ตไลน์.
- วรุณี ไอลการมย์ และคณะ (2544), *ลาวอยู่ยัง-ไทยรู้อะไร?: วิเคราะห์แบบเรียนสังคมศึกษา*, กรุงเทพฯ: ปะลาแนดตา.
- วิบูล สันธุมลย์ (2554), *การรับรู้ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ไทย-ลาว: ผ่านแบบเรียนประวัติศาสตร์ไทยและลาวชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 (ค.ศ. 1975-2009)*, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สมสุข หินวิมาน (2548), "แนวคิดเรื่องภาพตัวแทน", ใน *ปรัชญาในเทศศาสตร์และทฤษฎีการสื่อสาร*, นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- _____. (2558), "ได้กินไข่ดาวสดๆ คาวๆ หอมๆ ฟุ้งๆ อยู่ลิ้มบ้านทุ่งที่กินผักบั้งแกงคั่ว": การสื่อสารอาหารข้ามชาติในกระแสโลกาภิวัตน์, *วารสารศาสตร์*, 8(1): 89-118.
- สมหมาย ชินนาค (2547), "'มุน' ไม่ใช่ 'มุล': วาทกรรมต่อต้านรัฐของกลุ่มชาติพันธุ์ไทย-ลาวที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล", ใน วิภาส ปรัชญาภรณ์ (บ.ก.), *วาทกรรมอัตลักษณ์*, กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- สุจิตต์ วงษ์เทศ (2538), "กินข้าวกินปลา ปลาร้าปลาแดก อาหารยอดนิยม", *ศิลปวัฒนธรรม*, 16 (10): 64-68.
- _____. (2559), *วัฒนธรรมร่วมอุษาคเนย์ในอาเซียน*, กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- _____. (2560), *อาหารไทยมาจากไหน?*, กรุงเทพฯ: นานตาเอก.
- สุนทร ชุตินทรานนท์ และคณะ (2557), *ชาตินิยมในแบบเรียน*, กรุงเทพฯ: มติชน.
- ศรัณย์ วงศ์ขจิตร (2555), *จินตนาการปลายด้ามขวาน: อ่าน "ภูมิศาสตร์ในจินตนาการ" ผ่านนวนิยาย จังหวัดชายแดนใต้*, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม (2541), *วัฒนธรรมปลาแดก*, สกลนคร: อารัมการพิมพ์.

ศิริพร ทองคนารักษ์ (2551), *พลวัตชุมชนชายแดนไทย-ลาวในกระแสโลกาภิวัตน์*, วิทยาลัยพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต สาขาสังคมวิทยาการพัฒนาศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ศิริมิตร ประพันธ์ธุรกิจ (2551), *ความสัมพันธ์ไทย-ลาว ในสื่อบันเทิงไทย: ศึกษากรณีการประกอบ
สร้างอัตลักษณ์ความเป็นลาวจากภาพยนตร์เรื่อง หมากเตะโลกตะลึง*, วิทยาลัยพนธ์ปริญญา
ดุสิตบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ศิริโรจน์ คล้ามไพบูลย์ (2543), "การเมืองของความเป็นศัตรู: แง่คิดและปัญหาบางประการในความ
คิดทางการเมืองของคาร์ล ชมิตซ์", *รัฐศาสตร์สาร*, 22(1): 98-126.

แอนเดอร์สัน, เบน (2557), *ชุมชนจินตกรรม บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของ
ชาตินิยม*, (ชาวนิพนธ์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการแปล), กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

ภาษาอังกฤษ

Herzfeld, M. (1997), *Cultural Intimacy Social Poetics in the Nation-State*, New York:
Routledge.

King, I. and Smith, G. (2007), *Friendship in Politics*, New York: Routledge.

Lefferts, L. (2005), "Sticky Rice, Fermented Fish, and the Course of a Kingdom: The
Politics of Food in Northeast Thailand", *Asian Studies Review*, 29: 247-258.

Smith, A. (1995), *The Ethnic Origins of Nations*, Massachusetts: Blackwell.

สื่อออนไลน์

กนกวรรณ สุทธิพร (2554), *Aristotle Nicomachean Ethics*, สืบค้นจาก http://tpir53.blogspot.com/2011/02/aristotle-nicomachean-ethics_07.html

กบนอกกะลา *REPLAY: เปิดไฮปาลาร์* (2549), สืบค้นจาก <https://www.youtube.com/watch?v=EKserMy5Flc>

ที่บ้านเรา (2561), *ชมโขงที่เชียงของ*, สืบค้นจาก <https://www.youtube.com/watch?v=AriV17ymEZc&t=1423s>.

ไทยโพสต์ (2561), *ปลาร้าไทยติดตลาด ทำเงินปีละ 800 ล.*, สืบค้นจาก <https://www.thaipost.net/main/detail/7454>

ไทยรัฐออนไลน์ (2555), *สร.ช. 'กินปลาร้าต้ม สัมตำแนบ' ลดโรคมะเร็งตับในอีสาน*, สืบค้นจาก <https://www.thairath.co.th/content/261920>

_____. (2560), *ตลาดนัดประชารัฐ รุกชายแดน CLMV*, สืบค้นจาก <https://www.thairath.co.th/news/business/1029134>.

ประตูสู่อีสาน (2560), *วิญญานที่ 5 ของชาวอีสาน*, สืบค้นจาก <http://www.isangate.com/new/winyan-5-isan.html>.

- พันทิป (2557), ประเทศไทยในมุมมองของ “ฉบับลาว (คนลาว)” ชนชาติที่โดนคนไทยดูถูกมากที่สุด, สืบค้นจาก <https://pantip.com/topic/31930860>.
- วสุกิจ เหล่าอินทร์ และอรพรรณ จันทรวงศ์ไพศาล (2561), สัมภาษณ์พิเศษ: ร.ต.ต.วิรัช โตอัม ในวันที่ ‘ปลาร้า’ ถูกจัดระเบียบ. สืบค้นจาก https://www.matichon.co.th/prachachuen/interview/news_935287.
- วิภาวรรณ ประไวย์ (2557), วัฒนธรรมปลาแดก บ้านปากยาม แหล่งลุ่มน้ำสงคราม, สืบค้นจาก <http://www.allmagazine.com/ColumnDetail/allColumDetail/tabid/106/articleType/ArticleView/articleId/3866/categoryId/95/---.asp>
- วิลาสินี โสภากุล (2556), อาหารพม่า: วัฒนธรรมการกินของแรงงานข้ามชาติพม่า ในบริบทจังหวัดขอนแก่น, สืบค้นจาก <https://tci-thaijo.org/index.php/wh/issue/view/8074>
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2552), งานวิวหนังสือเรื่องจินตนาการชุมชนในประเทศไทย: มองจากมุมชาติพันธุ์วรรณา (*Imagining Communities in Thailand: Ethnographic Approaches*), สืบค้นจาก http://journal.soc.cmu.ac.th/issue_upload/Imagining%20Communities.pdf.
- อย่าตำลาลได้ไหม, สืบค้นจาก <http://web.mail.you2repeat.com/watch/?v=h4-Rr13W1J0>
- Isaan In America, สืบค้นจาก https://www.youtube.com/channel/UCvsq-EbfG5ixt_wEKE4P-zDw.
- MGROnline (2557ก), ร่วมฉลองครบรอบ 20 ปี “สะพานมิตรภาพไทย-ลาว 1” จ.หนองคาย, สืบค้นจาก <https://mgronline.com/travel/detail/9570000036759>.
- _____. (2557ข), 3 ประเทศฉลอง 20 ปี สะพานมิตรภาพ “ไทย-ลาว”. สืบค้นจาก <https://mgronline.com/local/detail/9570000038577>.
- _____. (2560), ดึงเกาสวีจาร์ณ “น้ำตาล” หน้าลาว! ด้าน “แอปเปิ้ล” ถาม จะลาวจะไทย มึงจะทำไม?, สืบค้นจาก <https://mgronline.com/entertainment/detail/9600000009299>.
- Positioning (2547), ผลิตรักษ์ปลาร้า: รุรกีจเล็กพริกขี้หนู...ส่งออกปีละกว่า 20 ล้านบาท, สืบค้นจาก <https://positioningmag.com/17073>
- ThaiPBS (2556), วิถีตลาดชายแดนไทย-ลาว เชื่อมสัมพันธ์การค้า 2 ประเทศ, สืบค้นจาก <https://news.thaipbs.or.th/content/171966>.
- Tnews (2560), หนองคาย!! รองผู้ว่าฯ เป็นประธานเปิด “โครงการตลาดนัดประชารัฐชายแดน” แยกผู้มีเกียรติทั้งฝ่ายไทย และฝ่ายสปป.ลาว ร่วมในพิธีจำนวนมาก, สืบค้นจาก <https://www.tnews.co.th/contents/328576>.
- _____. (2561), ครบรอบ 24 ปี! สะพานมิตรภาพไทย-ลาวแห่งที่ 1 พ่อเมืองหนองคาย...นำทุกภาคส่วนจัดกิจกรรมรำลึกพระมหากรุณาธิคุณ ร.9, สืบค้นจาก <https://www.tnews.co.th/contents/438502>.
- Waymagazine (2560), ‘The Border’ คน พรมแดน รัฐชาติ, สืบค้นจาก https://waymagazine.org/the_border/

#ลาวมาก, สืบค้นจาก <https://twitter.com/hashtag/%E0%B8%A5%E0%B8%B2%E0%B8%A7%E0%B8%A1%E0%B8%B2%E0%B8%81>

สัมภาษณ์

ไกรสร, อาจารย์ลาว, สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2558.

ตำรวจลาว, รองแผนกสืบสวนสอบสวนคดีทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม, สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2558.

พนักงานโรงแรม, สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2558.

พี่หญิง, ธุรกิจส่วนตัว ภูมิลำเนาจังหวัดนครพนม, สัมภาษณ์, 3 มีนาคม 2560.

พาณิชย์จังหวัดหนองคาย, สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2558.